

॥ परस्परहेवो लव ॥

संस्कृत

नवेम्बर, २०१४
(दीवाणी अंक)

ભૂવન વપ્રીભિગંદભ

વીતેલાં વર્ષોનાં સ્નેહભર્યાં સંભારણાં તમારા નવા વર્ષને વધુ ને વધુ આનંદમય બનાવે. નવું વર્ષ તમારા સમયને વધુ સુખદ અને સ્વાસ્થ્યપ્રદ બનાવે. સમણાંઓને હકીકતમાં ફેરવે અને હકીકતોને મંજિલ સુધી લઈ જાય. સંઘર્ષનો સમય સમાપ્ત થાય અને પૂર્ણતા તરફના ભવિષ્ય માટે આપ સૌને હૃદયપૂર્વકની શુભેચ્છાઓ.

ડૉ. ઈન્દુભાઈ દવે
એમ.ડી.(આયુ.)

શ્રીરંગ હોસ્પિટલ, મંડિકેર, અમદાવાદ -૬

ડૉ. તેજસ પટેલ
એમ.એસ.(આયુ.)

શ્રીરંગ સેવા – પુસ્તિકા (દિવાલી અંક) : ૭

પ્રથમ આવૃત્તિ – ઓક્ટોબર, ૨૦૧૪

પ્રત : ૫૦૦૦

મૂલ્ય : ₹ ૧૦/-

સંપાદક :

સ્નેહલભાઈ શાહ

મો. ૯૭૧૨૨ ૦૦૯૧૩

સહાયક :

પ્રદ્યુમ્ન પટેલ

મો. ૯૮૨૫૪ ૫૨૬૨૪

પ્રકાશક :

શ્રીરંગ હોસ્પિટલ

મેડિકેર

અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૬

ફોન : (૦૭૯) ૨૬૫૭ ૫૫૬૬/૭૭

પત્રવ્યવહાર :

સ્નેહલભાઈ શાહ

૧૩, શાહ કોલોની, બેસ્ટ હાઈસ્કૂલ સામે

ભૈરવનાથ રોડ, મણિનગર, અમદાવાદ-૩૮૦૦૨૮

ફોન : (૦૭૯) ૨૫૪૩૩૪૭૩

www.rangavadhoot.us, www.abhirang.org

ટાઈપસેટિંગ :

ચંદ્રકાંત પટેલ

કાર્યશિલ્પ, આર.ટી.ઓ. પાછળ

સુભાષપ્રિય, અમદાવાદ-૩૮૦૦૨૭

મો. ૯૭૨૭૨ ૪૪૦૬૨

E-mail : ck29de@yahoo.co.in

મુદ્રણ સંસ્કાર :

મુદ્રેશ પુરોહિત

સૂર્યા ઓફસેટ

આંબલી ગામ, અમદાવાદ-૩૮૦૦૫૮

ફોન : (૦૨૭૧૭) ૨૩૦૧૧૨

E-mail : suryapress@gmail.com

અનુક્રમણિકા

- (૧) શ્રી પાંડુરંગ વળામે : શ્રી ધૂનીવાળા દાદાના દરબારમાં
  - અમૃતભાઈ મોદી..... ૦૨
- (૨) સગુણ-નિર્ગુણ ભક્તિ : જપસિદ્ધિ
  - સ્વામી વાસુદેવાનંદ સરસ્વતી મહારાજ ૦૪
- (૩) જીવનમુક્તિના સોપાન
  - પ્રેમ અવધૂત..... ૦૬
- (૪) ઘરતીનો છેડો ઘર
  - સ્વામી માધવપ્રિયદાસ ૦૮
- (૫) આત્મહત્યા રોકી શકાય છે
  - સ્વામી અધ્યાત્મનંદ ૧૩
- (૬) પ્રાર્થનાનો પ્રત્યુત્તર
  - જ્યોતિ થાનકી ૧૭
- (૭) સંત કબીર
  - જયભિખ્ખુ ૧૯
- (૮) મન એસો નિર્મળ ભયો
  - ડૉ. હરીશ દ્વિવેદી ૨૨
- (૯) પૂજ્યશ્રી રંગ અવધૂતની ૬૬મી જન્મજયંતી
  - ડૉ. અરુણ શેલત ૨૪
- (૧૦) સાધુઓનો સાધુ
  - સંકલન : દ્વારકાદાસ ભટ્ટ ૨૭
- (૧૧) પૂજ્ય શ્રીયોગાનંદ સરસ્વતી ઉર્ફે ગાંડા મહારાજ
  - વાસુદેવ નંદુરબારકર ૨૮
- (૧૨) સેવાસદન સમાચાર
  - પ્રદ્યુમ્ન પટેલ ૨૯
- (૧૩) રક્તમાં હિમોગ્લોબીનની ઉણપ : એનીમિયામાં આયુર્વેદ
  - ડૉ. હરિપ્રિયા પટેલ ૩૦
- (૧૪) વાસનાક્ષય અને મનોજય
  - સંકલન : ધીરુભાઈ અધ્વર્યુ..... ૩૧

(૧) શ્રી પાંડુરંગ વળામે : શ્રી ધૂનીવાળા દાદાના દરબારમાં

● અમૃતલાલ મોદી

શ્રી પાંડુરંગ વળામે પોતાની અંતિમ સાધના માટેનું સ્થળ શોધતા હતા. આબુ, શૂલપાણેશ્વર, ઉત્કલેશ્વર, કેદારેશ્વર વગેરે સ્થળોમાં વિકટમાં વિકટ જગાએ તેઓ અગાઉ જે ફરેલા તે પાછળનો એમનો એક માત્ર હેતુ અંતિમ સાધના માટેનું કોઈ સ્થળ મળી જાય તો તેને જોઈ નક્કી કરી રાખવાનો હતો, પણ તેઓશ્રીનું ક્યાંય દિલ ઈર્ષ્ય નહોતું. આખરે એવો નિર્ણય લીધેલો કે સંતોના મહિયર જેવા હિમાલયમાં જઈ પહોંચવું કે જ્યાંથી પાછા ફરવાની મનોવૃત્તિ જ ન થાય.

કોઈ એક સ્થળે કોઈ સિદ્ધ પુરુષની છત્રછાયામાં સ્થિર આસને અનુષ્ઠાન થાય તો સારું એવી મનમાં ઘડભાંગ ચાલ્યા કરતી હતી. છેવટે નિર્ણય કર્યો કે (મધ્યપ્રદેશમાં) સાંઈખેડાના સંતશિરોમણિ પરમ સાક્ષાત્કારી મહાપુરુષ-પરમાત્માનું જંગમ સ્વરૂપ પૂજ્ય શ્રી ધૂનીવાલા દાદા પાસે જવું. એ સિદ્ધ પુરુષનું નામ આર્ત અને અર્થાર્થી ભક્તોમાં વધારે સંભળાતું હતું. જિજ્ઞાસુ જ્ઞાની ભક્તો પણ શુભાશિષ અર્થે ત્યાં જતા હતા.

એક શીખ યાત્રીની સાથે શોધતા શોધતા ઠેઠ સાંઈ ખેડા ધૂનીવાલા મહાત્માના ધામમાં શ્રીરંગ પહોંચી ગયા. સેંકડો સાધુઓ ત્યાં પડ્યા પાથર્યા નજરે પડ્યા. અનેક દર્શનાર્થીઓ પણ ટોળાબંધ નજરે પડ્યા. ગરમીના દિવસો હતા. કેરીની નાની મોટી ઘણી દુકાનો હતી. એક ઠેકાણેથી શ્રીરંગે કેરી ખરીદી અને દાદા ધૂનીવાલા પાસે તેઓ પહોંચ્યા ત્યાર પછીની વિગત શ્રીરંગના શબ્દોમાં :

એક બાજુ ધૂણી ધખ્યા જ કરતી હતી. બીજી

બાજુ દર્શનાર્થીઓ ભાતભાતની વસ્તુઓ અતિભાવથી પ્રસાદ તરીકે લઈ આવતા હતા, અને દાદા પાસે મૂકતા હતા. દાદા તો તરત જ “અગ્નયે સ્વાહા” કરી દેતા. ધૂણીના અગ્નિનારાયણને બધું સ્વાહા કરતાં વાર કેટલી ?

કેટલાક સાધુઓ ભાવિક યાત્રીઓને સમજાવી પટાવીને પ્રસાદ દૂરથી દાદાને ધરાવી લેવાની સલાહ આપી યાત્રી પાસેથી પડાવી લેતા તો કેટલાક તો વચમાંથી જ ઝૂંટવી લેતા હતા.

હું ધીમે પગલે દાદા પાસે પહોંચ્યો. તેઓશ્રીના ચરણે હું કેરી ધરું તે પહેલાં જ દાદાએ પોતાની મેળે જ હાથ વતી ઝડપ મારી મારા હાથમાંથી કેરી લઈ લીધી. લઈને સીધી ખાવા જ માંડી ! જાણે કેરી બહુ જ મીઠી લાગતી હોય તેમ ખૂબ પ્રેમથી કેરી આરોગી ગયા. એટલે મને મનમાં એક પ્રકારની ટાઢક વળી કે સંતની આપણા ઉપર પરમ કૃપા વરસી તો ખરી જ !

હવે હું વિચારવા લાગ્યો કે દાદાશ્રીને એકાંતમાં મળવું કેવી રીતે અને ક્યારે ? પૂછપરછ કરતાં માલુમ પડ્યું કે ધૂનીવાલા દાદાના અનન્ય શિષ્ય એક છોટાદાદા કરીને બીજા એવા જ સંત છે. તેઓ જ અહીંનું બધું કામકાજ સંભાળે છે. તમામ જવાબદારી પણ એમના શિરે જ છે. આવનાર જનારની સરભરા, કોરટકચેરીની અને તમામ પ્રકારની કામગીરી એમને જ સંભાળવાની હોય છે. એ છોટાદાદાને મળવાથી કામનો ઉકેલ મળશે એમ સાંભળ્યું.

આ છોટાદાદા જ્યાં બિરાજતા હતા ત્યાં હું ગયો-તો ખરો, પણ એ તો તે વખતે લાંબી તાણીને

સૂતા હતા ! ક્યારે ઊઠશે તેનો પત્તો ન મળ્યો. એટલે આમતેમ આંટા મારવા લાગ્યો. સાંભળવા મળ્યું કે મધરાતના દાદા મહારાજ એકલા હોય છે. તેવે વખતે કોઈ બે કોળિયા ભરાવતું હોય છે. તો તેઓ બે કોળિયા ભરે છે. બાકી પોતે જાતે કશું ખાતા નથી કે ખાવાનું માગતાં નથી. બસ એ એક જ આસન પર ચોવીસે કલાક રહેતા હોય છે.

ફરીથી હું ત્યાં પહોંચ્યો ત્યારે એક ગાય પાસે ઊભી ઊભી કંઈક ખાતી હતી. દાદાએ હાથમાં લઈ જેવી લાકડી લીધી અને બેઠે બેઠે એ ગાયને દેવા માંડી. ક્ષણભર તો થઈ ગયું કે આ કેવું ? નિર્દોષ ગાય જરાય ઉપદ્રવ કરતી નથી છતાં દાદા આવી રીતે મારે છે કેમ ? પણ બીજી જ ક્ષણે વિચાર આવ્યો કે ગાયને દાદા આટલી મારે છે પણ ગાય ત્યાંથી જરાય ખસતી નથી. ગાય નથી માથું હલાવતી કે નથી મોં ઊંચું કરતી ! મોજથી ખાયા જ કરે છે. દાદા મારે છે તે એને વાગતું હશે ખરું ? તત્ક્ષણ વિચાર સ્ફૂર્યો કે ગાયને વાગતું જ નહીં હોય. એને તો તો ગલીપચી થતી હશે, દાદા એને પંપાળતા હોય એવું લાગતું હોવું જોઈએ. નહીં તો ગાય જરાય ખસે નહીં એવું બને ખરું ?

એટલામાં દાદા મોટેથી બોલતા સંભળાયા : હિમાલય જવા નિકળ્યો છે. એનું કામ ત્યાં થવાનું નથી. એણે પાછા જવું. નર્મદા કિનારે એણે રહેવાનું છે. આવા ભાવનું દાદા બોલ્યા કરતા હતા. પોતે વિચાર કર્યો કે દાદા મને તો નહીં સંભળાવતા હોય ? પ્રત્યક્ષ પાસે બેઠા સિવાય ખુલાસો કેમ થાય ? એટલે રાતનો સમય સાધ્યો. પેલા સહયાત્રી શીખની સાથે દાદા પાસે ગયો. શીખને પાઠ ભણાવ્યો કે દાદા પાસે કશું બોલીશ નહીં. એ બોલે તે સાંભળ્યા કરજે. એ આજ્ઞા કરે તે પ્રમાણે કરજે કલ્યાણ થશે.

ત્યાં પહોંચ્યા. બેઠા, શીખને ના કહી હતી છતાં એણે તો 'રેકર્ડ' છોડી. દાદા, હું દુઃખી દુઃખી થઈ

ગયો છું. ધંધોધારી કશું ચાલતું નથી, વગેરે પોતાના દુઃખની વાત કરી પોકેપોક મૂકીને રડી પડ્યો.

દાદાએ કહ્યું, “છ મહિના ઠેર જા, સબ અચ્છા હોગા.” હવે પેલાને હિંમત આવી ને વધારે જોરથી રડતો બોલ્યો, “દાદા, હું બચરવાળ માણસ છું. ઘેર બૈરી છોકરાં મૂકીને આવ્યો છું. એટલા બધા દહાડા તો કેમ રહેવાય ? વગેરે વગેરે બોલી વધુ રડ્યો.

દાદા બોલ્યા, “ત્રીન મહિના ઠેર જા” પેલો પાછો એનું એ જ વાજું વગાડતો ગયો ને રડતો ગયો. એટલા દાદા બોલ્યા, “એક મહિના ઠેર જા. મેં તેને ખૂબ સમજાવ્યો કે હવે બોલીશ નહીં. દાદા કહે છે તેમ અહીં રહી જા. પણ પેલો માને જ શાનો ? એ તો બોલ્યા જ કરતો હતો. દાદાએ કહ્યું, “પંદર દિન ઠેર જા, સાત દિન ઠેર જા, ત્રીન દિન ઠેર જા.” પણ પેલો એકનો બે ન થયો તે ન જ થયો, એને તો તરત જ દલ્લો જોઈતો હતો. એટલે દાદા ઉગ્ર થઈને બોલ્યા : સાલે, બિલકુલ સૂનતા નહિ ! ઈધર હાથ રખ, રખ. પોતે લઈને એ હાથ પર ઠોકવા માંડ્યા. પેલો હાથ ઉઠાવે કે દાદા બરાડી ઊઠે, “સાલે, રખ.” ખૂબ ઠોક્યો ને છેવટે કહ્યું, “ચલે જા, ચલે જા.”

મને થયું કે એની સાથે જ હું દાદા પાસે આવ્યો હતો એટલે એની સાથે મારે પણ ઊઠવું જોઈએ. એમ વિચારી હું ઊઠ્યો એટલે દાદા બોલ્યા, “તું કહાં જાતા હૈ ? બૈઠ, બૈઠ.” એટલે હું બેઠો. પેલો શીખ વીસ પચીસ ડગલાં દૂર ગયો એટલે મેં ફરીથી ઊઠવાનો પ્રયત્ન કર્યો તો ફરીથી ઊઠવા ન દેતાં બેસવાની આજ્ઞા ફરમાવી. આવા ત્રણેક પ્રયત્ન નિષ્ફળ ગયા.

એટલે સઘળી હિંમત એકઠી કરીને મેં દાદાને વિનંતી કરી કે “પાંવ પે સિર રખું ?”

“હાં, હાં ! રખ, રખ.”

(અનુસંધાન પેજ નં. ૧૬ પર)

(૨) સગુણ-નિર્ગુણ ભક્તિ : જપસિદ્ધિ

● સ્વામી વાસુદેવાનંદ સરસ્વતી મહારાજ

જેમને દેહાભિમાન છે તેવા ભક્તોને નિર્ગુણ ભક્તિ અસાધ્ય છે. સગુણ ભક્તિ જ સુલભ અને સાધ્ય છે. નામસ્મરણ તેનું સુલભ સાધન છે. દરેકને ઈષ્ટ કે પ્રિય દેવ હોય તેના નામનો સંકલ્પ કરી તેનું નામસ્મરણ કરવું. નામસ્મરણના પણ સકામ અને નિષ્કામ એમ બે પ્રકાર છે.

સકામ નામસ્મરણ : ઈશ્વરના નામના જેટલા અક્ષરો હોય તેટલા લાખ જપ નિત્ય સ્નાન કરી ધૌત વસ્ત્ર પહેરીને જમ્યા પહેલાં કરવાં. દાખલા તરીકે “રામ” મંત્રમાં બે અક્ષરો છે. આથી બે લાખ જપ નિશ્ચિત સમયમાં શુચીભૂતપણે પૂરા કરવા.

બે લાખમાંથી એક મીઠું ઓછું કરતાં ૨૦,૦૦૦ તે જ મંત્રથી માર્જન - (જળ શરીર પર છાટવું) કરવું. તે પછી વધુ એક મીઠું ઓછું કરીએ એટલે ૨૦૦૦ મંત્રથી હોમ કરી એનું દાન આપવું તે પછી હજી એક મીઠું ઓછું કરી ૨૦૦ વાર મંત્રથી તર્પણ કરવું. તર્પણ પછી એક શૂન્ય ઓછું કરતાં ૨૦ બ્રાહ્મણોને ભોજન કરાવી દક્ષિણા આપવી. આમ કરવાથી મનોકામના પરિપૂર્ણ થાય છે.

નિષ્કામ જપસિદ્ધિ :

મંત્રના જેટલા અક્ષર હોય તેટલા કરોડ જપ કરવા તેમ કરવાથી મંત્ર સિદ્ધ થશે. આ પ્રકારના અનુષ્ઠાનમાં એક સ્થળે, જમ્યાં પહેલાં, ધૌત વસ્ત્ર એવો કોઈ નિયમ નથી. પરંતુ આ નિયમો પાળવા જ નહીં તેવું પણ નથી. અનુષ્ઠાનનો હેતુ નિષ્કામ (એટલે કે પ્રભુ પ્રીત્યર્થે) હોય તો જ આ પ્રમાણે જપસિદ્ધિ મળે છે. આવા અનુષ્ઠાનની સુલભતા આ પ્રમાણે છે :

(૧) જપ માટે એક આસન જરૂરી નથી.

(૨) અન્નત્યાગ જરૂરી નથી. (૩) જતાં-આવતાં ઊઠતાં-બેસતાં, વ્યવસાય કરતાં જપ કરવા. (૪) જપ સંખ્યા ગણવાની જરૂર નથી. ઈશ્વર તેની ગણતરી કરશે (૫) જપ સંખ્યા પૂરી થતાં જન્મજન્માંતરનાં પાપ નષ્ટ થાય છે. (૬) ઈષ્ટનાં દર્શન થાય છે અને ભક્ત તત્કાળ પાપમુક્ત થાય છે.

જન્માક્ષરનાં બાર સ્થાનોની શુદ્ધિ :

નિષ્કામ જપથી જન્માક્ષરનાં બાર સ્થાન શુદ્ધ થાય છે.

(૧) એક કરોડ જપ પૂરાં થતાં લગ્ન સ્થાન અથવા પ્રથમ સ્થાન જે તનુ અથવા શરીર સ્થાન ગણાય છે તે શુદ્ધ થાય છે. શરીરના રજોગુણ, તમોગુણ નષ્ટ થઈ સત્વગુણ વૃદ્ધિ પામે છે. રોગબીજોનો નાશ થાય છે. સ્વપ્નમાં દેવ-દેવીનાં કે તેમની મૂર્તિના દર્શન થાય છે.

(૨) બે કરોડ જપ થતાં ધનસ્થાન શુદ્ધ થાય છે અને કુટુંબ કે પરિવાર સ્થાન પણ કહે છે. જૂનાં લેણાં વસૂલ થાય ને દેવું ભરપાઈ થાય છે.

(૩) ત્રણ કરોડ જપ પૂરા થતાં પરાક્રમ સ્થાન અથવા સહજ સ્થાન - સાથે જન્મનાર ભાઈ-બહેન વગેરે શુદ્ધ થાય છે. ભાઈભાઈનાં અણબનાવ દૂર થાય - અશક્ય લાગતાં કામો સહજ સિદ્ધ થાય છે.

(૪) ચાર કરોડ જપ પૂરા થતાં માતૃસ્થાન અથવા સુખ સ્થાન શુદ્ધ થાય છે. માતા સાથે સંબંધ વધુ સારા થાય - શારીરિક માનસિક આઘાત ઓછાં થતાં જાય છે.

- (૫) પાંચ કરોડ જપ પૂરાં થતાં પુત્ર સ્થાન અથવા વિદ્યાસ્થાન શુદ્ધ થાય છે.
- (૬) છ કરોડ જપ પૂરાં થતાં છઠ્ઠું સ્થાન-શત્રુ અથવા રોગસ્થાન શુદ્ધ થાય છે. બાહ્ય-આંતરિક શત્રુ અને અસાધ્ય રોગ નિઃશેષ થાય.
- (૭) સાત કરોડ જપ થતાં પત્ની અથવા જાયા સ્થાન શુદ્ધ થાય છે. સ્ત્રી સાધકને પતિ સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. સાધક અવિવાહિત હોય, વિધુર હોય તો લગ્નની સંભાવના રહે છે.
- (૮) આઠ કરોડ જપ થતાં મૃત્યુ અથવા અપમૃત્યુસ્થાન શુદ્ધ થઈ અકાળ કે અપમૃત્યુ ટળે છે.
- (૯) નવ કરોડ મંત્ર જપ પૂરાં થતાં ધર્મસ્થાન શુદ્ધ થઈને મંત્રદેવતાનો સગુણ સાક્ષાત્કાર થાય છે.
- (૧૦) દસ કરોડ જપ પૂરાં થતાં કર્મસ્થાન અથવા પિતૃસ્થાન શુદ્ધ થાય છે.
- (૧૧) અગિયાર કરોડ જપ થતાં લાભસ્થાન શુદ્ધ થાય છે. સત્ત્વગુણની પૂર્ણ વૃદ્ધિ થાય છે.
- (૧૨) બાર કરોડ જપ પૂરાં થતાં વ્યવસ્થાન શુદ્ધ થાય છે. રજોગુણ-તમોગુણ સંપૂર્ણ નાશ પામે છે. ગુરુ દ્વારા પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ અનુગ્રહ થાય છે. નામ અતિ સૂક્ષ્મ છે.

પૃથ્વી તત્ત્વ કરતાં આપ (જળ) વધારે સૂક્ષ્મ છે. આપ કરતાં તેજ, તેજ કરતાં વાયુ અને વાયુ કરતાં આકાશ તત્ત્વ વધારે સૂક્ષ્મ છે.

આકાશ કરતાં મનસ્તત્ત્વ અને મન કરતાં બુદ્ધિ તત્ત્વ વધુ સૂક્ષ્મ છે. બુદ્ધિ કરતાં પ્રકૃતિ તત્ત્વ અને પ્રકૃતિ તત્ત્વ કરતાં પરમાત્મા અત્યંત સૂક્ષ્મ હોવાથી આ સાધન વડે પરમાત્મા સહેલાઈથી પ્રાપ્ત થઈ શકે છે.

.... મનને કોઈ પણ બંધન ગમતું નથી. તેને સ્વચ્છંદથી દોડવા-કૂદવા જોઈએ છે. જપની સંખ્યાની ગણતરી કરવાનું લાકડું તેના-મનના-ગળામાં લટકાવીએ તો તે આમ તેમ ધમપછાડા ઓછા મારશે અને તેને સોપેલું કામ વ્યવસ્થિત કરશે.

સૌ પ્રથમ સંખ્યા તરફ વધુ ધ્યાન જાય છે અને નામ જપ તરફ ઓછું. આગળ જતાં નામ જપ તરફ વધુ ને, સંખ્યાની ગણતરી તરફ ઓછું જાય છે.

.... જપની અમુક સંખ્યા પૂરી થતાં મનની એકગ્રતા વધે છે. એકગ્રતાથી તન્મયતા પ્રાપ્ત થાય છે. વેદાન્તમાં જ્ઞાનની જે સાત ભૂમિકા કહી છે તેમાંથી પાંચ ભૂમિકા મન સહજ રીતે પ્રાપ્ત કરે છે. આ ભૂમિકાઓનાં નામ આ પ્રમાણે છે :

(૧) શુભેચ્છા (૨) વિચારણા (૩) તનુમાનસા (૪) સત્વાપત્તિ (૫) અસંસક્તિ (૬) પાદાર્થભાવિની અને (૭) તૂર્યગા.

.... જેની ભૂમિકા પૂર્વ પુણ્યાઈથી શુદ્ધ હશે તેને નામસ્મરણ તરત જ ગમશે તથા તેમાં તરત જ પ્રવેશ કરશે. આ એક પ્રયોગપદ્ધતિ છે... સકામ બુદ્ધિથી પણ કોઈ નામસ્મરણની શરૂઆત કરે તો તે સાધકને આગળ જતાં નિષ્કામ તરફ લઈ જવાની શક્તિ નામસ્મરણમાં છે.

● શ્રી વાસુદેવ લીલામૃત, બી. આ. પૃ. ૪૧૧

□

દરિયો ભલે ફાવે તેટલો તોજાની ને વિફરેલો હોય પણ સુકાન જ્યાં સુધી અનન્ય ભાવે ગુરુમહારાજને હસ્તક સોંપી દીધેલું હોય ત્યાં સુધી એના ભક્તે દેહનાવડીની જરા સરખી પણ ચિંતા કરવા જેવું નથી.

● રંગ અવધૂત

(3) જીવનમુક્તિના સોપાન

● પ્રેમ અવધૂત

“સેવા ધર્મો પરમ ગહનો યોગીનામ્ અપ્યગમ્ય ।”

યોગી લોકોને પણ અગમ્ય એવો આ સેવાધર્મ છે. પણ સેવા શા માટે કરવી જોઈએ ? માણસને અભિમાન થાય છે કે, ‘આ હું કરું છું. આ મેં કર્યું’ આ બધું અહમ્ છે ને એ ઊંટ છે. તમે એને ગમે તે રીતે કાઢો ને, તોય તે ગમે ત્યાંથી ધૂસી જાય. અહમ્નું ભૂત ભગાડવું હોય તો સેવા એ સર્વ શ્રેષ્ઠ સાધન છે. પરમાત્માની સેવા, ગુરુની સેવા, માતા-પિતાની સેવા, પતિની સેવા. સેવામાં પૂજા આવી જાય છે. સેવા એટલે માત્ર પગ દબાવવા, સ્નાન કરાવવું વગેરે વગેરેમાં સેવા પૂરી નથી થતી. સેવા બહુ કપરી છે. સ્ત્રીઓ માટે પતિ સેવા છે. પુત્ર પણ પોતાના માતા-પિતાને પરબ્રહ્મ માનીને સેવા કરે તો એને પૂર્ણ ફળ પ્રાપ્ત થાય છે. સેવામાં માત્ર નવડાવવું, ખવડાવવું એ મહત્ત્વનું નથી. સેવા એ એટલી ગહન છે કે, એની વૃત્તિને અનુકૂળ થઈને તમારે જીવવાનું થાય. તમારી પોતાની કોઈ સ્વવૃત્તિ નહીં. પોતાનું અસ્તિત્વ લોપ કરી નાખવાનું. એનામાં ડૂબાડી દેવાનું. એનામય થઈ જવાનું છે. ગુરુમહારાજ સેવા કરતાં કરતાં કસોટી પણ ઘણી કરે. તમને છોડાવવા માટે ઘણું કરી નાખે. કો’ક દિવસ એવું થાય કે એનાં કરતાં ઘરે જતા રહીએ. આ અહમ્ને કાઢવું હોય તો સેવા એ સર્વશ્રેષ્ઠ સાધન છે.

ગુરુ તણી સેવથી ઈશની મ્હેરથી

મન તણા મૂળ તો કોક તોડે.

આપણે સ્મરણ કરીએ, એકનિષ્ઠા રાખીએ પણ ‘હું’ સાથે રાખીને સેવા કરીએ... તો પણ અહં થઈ જાય. આ બધાનો ઉપાય સેવા છે. સેવા એટલે શું ?

સેવવું. મા ઈંડાને સેવે ને એ સેવાઈ જાય. ઈંડું શું કરે ? કંઈ નહીં. બચ્ચું હોય તો હલન ચલન કરે. આમ જાય, તેમ જાય. તો ગુરુની પાસે રહેવું હોય તો ઈંડું થઈને રહેવું પડે અને તમે જો ઈંડું થાઓને તો ગુરુ મા આવીને ઉપર બેસી જાય અને તમને એનાં સમય પ્રમાણે સેવી નાંખે. સેવવું, સેવાઈ જવું એ આ સેવાનું ફળ છે. પણ ગુરુમહારાજ છે ત્યાં સુધી તો આ સેવા કરશો, પણ ન હોય ત્યારે શું કરશો ? તો ગુરુમહારાજ આખા વિશ્વમાં વ્યાપેલો છે એવું સમજીને એની સેવા કરવી જોઈએ. આ વિશ્વના સર્જનમાં, માનવ માત્રમાં, પ્રાણી માત્રમાં દરેકની અંદર ગુરુમહારાજ છે. એ ભાવ જાગ્રત થાય અને તમે કોઈની પણ સેવા કરો તો એ એમને પહોંચી જાય. “પ્રભુ કો જગમેં, જગ કો પ્રભુમેં ઈકતાર નિહાર ફીરો મનવા.” જગતની સાથે ઓતપ્રોત, જગતથી જુદો એવું નહીં. તો સેવાધર્મ કપરો છે. ગુરુસેવાનું ફળ સર્વની સેવા. તમે જે ઈષ્ટદેવને માનતા હોવ એને એવી રીતે સેવો કે બસ તમે સેવાઈ જાઓ. સ્મરણ કરો પણ સાથે સેવા કરો. પૂજા તો એની અંતર્ગત છે. ખરી સેવા આ છે. એકમાંથી અનેકમાં પરિવર્તિત થાય. ગુરુમહારાજ ચાલ્યા ગયા એટલે સેવા બંધ થઈ ગઈ એવું નથી. મારો ગુરુમહારાજ સર્વમાં છે. જ્યાં કોઈને દુઃખમાં જરૂર પડી, તો ત્યાં જઈ ઊભા રહો. અરે, એને દુઃખમાં તમે એક આશ્વાસન આપો તો એટલા માટે એને ગહન કહ્યો છે. આ સેવાધર્મનો આદર્શ ઘણો ઊંડો છે. એટલે સેવા એ મહાન છે. એટલા માટે “સેવો રે કોઈ સંત સુજાણ મારા વીરા રે, સેવા રે વિના અહમ્ ના ગળે રે.” સંત સેવા વિના વાટ નવ એ જડે, માન મૂક્યા વિના ભાન નાવે, સ્મરણ

અને સેવા એ બે સાથે કરીએ તો ગુરુમહારાજની પ્રસન્નતા-કૃપા-આપણી ઉપર ઉતરે. સેવાની વ્યાપકતા, વિશાળતા સત્પુરુષની સેવાથી જ પ્રાપ્ત થાય છે. ગુરુની સાચી સેવા એ છે કે, એના હૃદયમાં ઉઠતા ભાવોને તમે સમજીને તમારા જીવનને તેના જેવું નિર્મલ બનાવો, તે જ એની સાચી સેવા છે. ગુરુસેવા એ એક એવું અમોઘ ઔષધ છે કે જેથી તમારું જન્મોજન્મનું દારિદ્ર મટી જાય. જ્યાં સેવાની જરૂર પડે ત્યાં જઈને આ જીવ ઊભો રહે તે સાચી સેવા છે. એનો શ્વાસોચ્છ્વાસ ગુરુની સેવા માટે જ છે. આપણે ગુરુની સેવા નથી કરતાં, પણ ગુરુ જીવે ત્યાં સુધી અને બ્રહ્મલીન થયા પછી પણ આપણી સેવા કરે છે. આપણે એમની કશી જ સેવા નથી કરતા, ફક્ત સેવાના ભ્રમમાં રાચીએ છીએ. ગુરુસેવા એક એવી વસ્તુ છે કે, તમારે બીજું કશું - અટપટા શાસ્ત્રો કે બીજું કશું ભણવું જ ના પડે. સાવ અજ્ઞાની માણસ પણ સેવા કરી શકે. ગુરુસેવાનું સાધન તમને એવું લાગવું જોઈએ કે, ગુરુ એ મારું સર્વસ્વ છે. સહેલામાં સહેલી સેવા છે. એમાં ન જપ-તપ કશું જ ન જોઈએ. ન મંત્ર કરવો પડે. આ એની સેવા એ જ એની પૂજા પણ છે. ગુરુસેવા એ સર્વ સાર છે. પૈસાથી જ સેવા થાય એવું નહીં. સેવા તો કોઈનો હાથ પકડીને રસ્તો ઓળંગાવો તો તે પણ સેવા છે. કોઈને મુખથી આશ્વાસન આપો તો એ સેવા છે. આકાશમાં તમારા ખરાબ વિચાર ન આપો તો એ આકાશની સેવા છે. જમીન પર ક્યાંય ખરાબ રીતે ગંદવાડો ન કરીએ તો એ જમીનની સેવા છે. પાણીની સેવા થાય. તમે એનો દુરુપયોગ ન કરો. એ પણ પાણીની સેવા છે. એકબીજાને ઉપયોગી થવાનું છે. અનાજનો બગાડ ન કરવો. એ અન્ન ભગવાનની સેવા છે. આપણને ભગવાને જે કંઈ સંપત્તિ આપી હોય એનાથી બીજાની સેવા કરવી. સાચી સેવા-સાયું પૂજન શું ? કોઈ પણ

દુઃખી પ્રાણીની આંતરડી ઠારવી એ સાયું પૂજન છે. પછી એને અન્ન આપીને કે દિલાસો આપીને કોઈપણ રીતે સેવા કરો તો તે ભગવાનને પહોંચી જાય છે. કોઈને બતાવ્યા સિવાય સેવા કરવાની છે. એ સેવાનું ફળ તમને અક્ષયસુખ આપે. આપણે ઘણી ગ્રંથીઓ લઈને આવ્યા છીએ અને કોઈ ઉપાયે છૂટતી નથી. ગ્રંથીઓ લોહીમાં ભળી ગઈ છે. તેને કાઢવા સામાન્ય દવા કામ ન આવે. તેને તો તેજાબ જોઈએ. તેને કાઢવા અનુભવી સંત ગુરુ જ જોઈએ. આપણા પૂર્વજન્મના સંસ્કારોમાં ગ્રંથીઓ રહેલી છે. હજારો જન્મોથી કાટ ચઢેલો હોય અને કાઢવા માટે આવો તેજાબ જોઈએ. એ ગ્રંથી એના સાન્નિધ્યથી છૂટી જાય. કેટલીક માન્યતાઓ સમજ વિનાની ઘર કરી જાય છે. એટલા માટે સંતસેવા લખી છે ને સંતસેવાથી જ જાય છે. બીજો કોઈ ઉપાયો નથી. દરેક વ્યક્તિનું સર્જન સેવા માટે થયું છે. આપણું સર્જન જ સેવા માટે છે. પરમ કૃપાળુ પરમાત્માએ વિશ્વ રચીને તમારી સેવા માટે અર્પણ કર્યું છે. પહેલા માતા-પિતાની સેવા. માતા-પિતા ન હોય તો કોઈના પણ માતા-પિતાની સેવા કરો તો તે તમારા માતા-પિતાની જ સેવા છે. સર્વમાં માતા પહેલી છે, પછી ભગવાન છે. માત્ર ગુરુમહારાજની સેવા તમે સંકુચિત બુદ્ધિથી કરશો તો વિકાસ નહિ થાય. અન્યને તમે હીન ગણશો, તુચ્છ ગણશો તો તમારો વિકાસ રુંધાઈ જશે. કોઈ મોટી સેવાથી નહીં, પણ એક નાની સેવાથી, કોઈને એક લોટો પાણી પાઓ તો એ સેવા જ છે. કોઈના ઉપયોગમાં આવીએ ને એનું કાર્ય કરીને બદલામાં કંઈ ન લઈએ એનું નામ સેવા. સેવાનો બદલો સેવા.

શરણગમન (સમર્પણ) :

શરણગમન કેવું ? શરણભાવ કેવો ? શરણગમન એ છેલ્લો ભાવ છે. એનાથી આગળ કાંઈ

નથી. ગીતા વાંચતા હશે એને ખબર હશે કે, “કરિષ્યે વચનં તવ” એમ અર્જુન કહે છે. પ્રભુ તમે જેમ કહો તેમ કરવા તૈયાર છું. આ છેલ્લો ભાવ. જેને પાંખો ફૂટી ન હોય એવું જે બચ્ચું હોય એનો શરણભાવ કેવો છે ? એની માતા, એની મા મોંમાં દાણા લઈને એનો મોઢામાં નાખે છે. એ કંઈ કરતું નથી. બસ, ભૂખ લાગે ત્યારે ચીં ચીં કરે. તો આ બચ્ચાનો શરણભાવ છે. તો આ શરણભાવ ત્યારે સિદ્ધ થાય છે જ્યારે પરમાત્માના ચરણમાં બધું મૂકી દઈએ, સંપૂર્ણ શરણ. સંતો તો એવું કહી ગયા છે કે, ઈશ્વર કે ગુરુ પાસે કશું માગવું નહીં. કંઈ ન માગો. એ બધું જ જાણતો હોય છે અને માગવું હોય તો એટલું જ માંગજો કે મને તમારા શરણમાં રાખજો. નાના બચ્ચાંને કોઈ ચિંતા છે ? દસ દિવસનું બચ્ચું હોય અને કોઈ ચિંતા ખરી ? બધી જ ચિંતા એની માને થાય. એને પેટમાં દુઃખને તો એની માને ચિંતા થાય. તે ઉંઘશે નહીં. આ શરણભાવ છે. તો આપણે એવા શરણભાવમાં જઈએ તો આ ભક્તિના બધા પગથિયાં પૂરા થઈ જાય. આખા જીવનનો સાર, ભગવાનનો સાર, બધા ગ્રંથોનો સાર એ છે કે મારો હરિ મને જે રીતે રાખે એ રીતે રહેવા હું તૈયાર છું. આપણને સંતાન નથી અને પ્રભુની આગળ માગણી મૂકી દીધી. એને ખબર છે કે, આને સંતાન મળશે તો જીવતર ધૂળ કરશે. માને ખબર છે કે, બચ્ચું સાપને પકડવા જાય છે, તો બચ્ચું ગમે તેટલું એને પકડવા જાય તો મા પકડવા નહિ દે. કોઈપણ સંજોગોમાં મુકાઈ જાઓ તો પ્રભુનો પ્રસાદ માની સ્વીકારો તો ખરા. અનુભવ કરજો. જો સાચા શરણે ગયા હો તો બીજો વિચાર કદી કરશો નહિ. એની પાસેથી છૂટ્યા પછી દુનિયામાં તમને કોઈ શાંતિ નહિ આપે. એને જ કો'ક દિવસ દયા આવશે કે આ જીવ દુઃખને સમજીને ભોગવી લે છે તો એને દુઃખ નહિ આપું. આ છે શરણભાવ. શરણભાવ છેલ્લો

ભાવ છે. માત્ર એક દિવસ પૂરતા પણ એ હરિ આપણું રક્ષણ કરે છે કે નહિ એની ખાતરી કરી જુઓ. બહુ જ કપરું છે. સંપૂર્ણ શરણાગતિ એવી શરણાગતિ છે કે જ્યારે સ્વીકારો ત્યારે જીવન સાર્થક થાય. ભગવાન તો એટલો દયાળુ છે કે, આપણે સરલભાવે એના શરણે જઈએ તો એ આપણાં બધાં જ દુઃખ લઈ લે. ભગવાન કે ગુરુ પાસે માગવું હોય તો બીજું કંઈ નહિ માગવાનું પણ માત્ર શરણ માગો. “મને તારા શરણમાં રાખ, મારે કંઈ જોઈતું નથી અને છતાં તારે આપવું હોય તો મને એવી દૃષ્ટિ આપ કે બધે તારું જ રૂપ જોઉં” સદ્ગુરુ બીજું કશું નથી આપતો. આપે છે તો માત્ર દૃષ્ટિ જ આપે છે. અત્યારે તમે જગતને જુઓ છો. એ દૃષ્ટિ આપે તો આખું જગત બદલાઈ જાય. પહેલાં તમે જેના માટે વર્ષો સુધી રડ્યા હતા તેના માટે જો દૃષ્ટિ બદલાય જાય તો આનંદ થાય. એ સદા તમને આનંદમાં રાખે અને તમારું સ્વરૂપ સમજાવે. એટલે ગુરુમહારાજ પાસેથી માત્ર શરણ માગવું કે મને તું એવો શરણે રાખજે કે ક્યારેય હું માથું ઊંચું ન કરું ને તારા ભ્રમભાવને સ્વીકારું.

□

જ્યાં સુધી મન સારાં કે નરસા કોઈ પણ જાતના વિચારોમાં ભટક્યા કરશે ત્યાં સુધી શાશ્વત સુખ પ્રાપ્ત થવાનું નથી. જેમ જેમ મન નિઃસંકલ્પ થતું જશે તેમ તેમ શાંતિનું ધામ પાસે આવતું જશે. માટે વધારે વિચારો ભેગા કરવાની દેલછા છોડી દઈ જે હોય તેમને પણ મનમાંથી કાઢી નાંખો અને અંતઃકરણને ગંગાના નીર જેવું ચોખ્ખું બનાવો અને પછી જુઓ કે પરમાત્મા પાછળ પાછળ ફરે છે કે નહિ ?

● રંગ અવધૂત

(૪) ધરતીનો છેડો ઘર

● સ્વામી માધવપ્રિયદાસ

વાસ્તવમાં કોઈ પણ ગોળ વસ્તુનો છેડો શોધવો કઠણ છે.

ઘાંચીની ઘાણી ગોળ છે એટલે ઘાંચીનો બળદ ગોળ ગોળ ફર્યા જ કરે છે. બળદને છેડો મળતો નથી.

રૂપિયો ગોળ છે એટલે તો માણસજાત આખી જીંદગી એની પાછળ રખડે છે પણ રૂપિયાનો છેડો હાથમાં આવતો જ નથી.

લખ ચોરાશી યોનીની યાત્રા પણ ગોળ ગોળ કુંડાળા જેવી છે. લખ ચોરાશીના ફેરામાં જીવ ભટક્યા જ કરે છે પણ આ ગોળ ગોળ યાત્રાનો અંત આવતો નથી.

ધરતી ગોળ છે એટલે એનોય છેડો હાથમાં આવવો કઠણ છે.

આવી પરિસ્થિતિમાં ગતાનુગતિકો લોકઃ ॥ ની જેમ એકની પાછળ બીજો, બીજાની પાછળ ત્રીજો એમ ફર્યા જ કરો અથવા તો મન ફાવે ત્યાં થોડા સમય માટે તંબૂ તાણીને ધરતીનો છેડો કલ્પી લો એ જ એક માત્ર રસ્તો છે.

હકીકતમાં ગોળ વસ્તુનો કોઈ છેડો હોતો જ નથી. છેડો તમારે કલ્પવો જ પડે છે.

સામાન્ય રીતે એવી માન્યતા છે કે જાપાન ઉગતા સૂરજનો દેશ છે. વાસ્તવમાં દુનિયાનો કોઈપણ દેશ ઉગતા સૂરજનો દેશ હોવાનો દાવો ધરાવી શકે અને નવાઈની વાત એ છે કે જે ઉગતા સૂરજનો દેશ હોવાનો દાવો ધરાવે છે અને આથમતા સૂરજનો દેશ બનતા વાર નથી લાગતી.

આ ગોળ ગોળ યાત્રામાં ઉદય અને અસ્તની ઘટમાળ હરકોઈ સાથે અચૂક જોડાયેલી છે.

જડ હોય કે ચેતન, ઉદય અને અસ્તનો નિયમ હરકોઈને લાગુ પડે છે.

ઝાડ અને પહાડ ઊગે છે અને આથમે છે.

માણસ, પશુપંખી, પ્રાણીમાત્ર ઊગે છે અને આથમે છે.

સત્તા અને સંપત્તિ ઊગે છે અને આથમે છે.

આ ઉદય અને અસ્તની યાત્રામાં ક્યાંક તો વચલો મુકામ કરવો જ પડે છે.

માનવજાત માટે આવો મુકામ એટલે ઘર. સંસારીઓને ઘર ધરતીનો છેડો છે. સાધુ સન્યાસીઓ માટે મઠો, મંદિરો, આશ્રમો ધરતીના છેડા છે.

અરે ! અલૌકિક ધરતી ઉપરથી ભૂતલ ઉપર અવતરતા તથાગતો, તીર્થંકરો, અવતારો અને આચાર્યો પણ થોડા સમય માટે ધરતીના છેડાને શોધી લેતા હોય છે.

કોઈના માટે કૌશલ્યાનું આંગણું ધરતીનો છેડો છે, કોઈના માટે ગોકુલ અને વૃંદાવન ધરતીનો છેડો છે.

છપૈયામાં પ્રગટેલા ભગવાન સ્વામિનારાયણે નાની ઉંમરે ઘરનો ત્યાગ કરેલો પણ ભક્તોના નિર્મળ પ્રેમને વશ થઈને ગઢપુરને પોતાનું ઘર માનેલું.

સામાન્ય રીતે એક સર્વ સામાન્ય અનુભવ છે. ભાડાનું મકાન ગમે તેટલું સુંદર હોય પણ જ્યાં સુધી પોતાનું 'આગવું' ઘર ન થાય ત્યાં સુધી જીવને જંપ વળતો નથી.

સારામાં સારી વૈભવી હોટલોમાં રાતોની રાત વિતાવનારાઓ જ્યારે ઘરે આવે ત્યારે જ એને નિરાંત થાય છે.

ભગવાન સ્વામિનારાયણ કહે છે,
માણસ પરદેશ કમાવા જાય છે અને પાછો ઘરે
આવે છે.

પંખી ચણ ચણીને માળે આવે છે.

ધણિયાતા ઢોર ખીલે આવે છે.

હરાયા ઢોર જ્યાં ત્યાં રખડ્યા કરે છે.

પશુ પંખીઓ પણ પોત પોતાના ધરતીના છેડા
શોધે છે.

પંખીઓ તો માણસ કરતાં પણ વધારે શોખીન
છે. તેઓ ક્યારેય જૂના માળામાં રહેતા નથી. દર
વર્ષે નવા માળા બનાવે છે !

કીડીઓના દર અને ઉઘઈના રાફડાઓ તો
ભલભલા એન્જિનિયરોને પણ અચંબો પમાડે એવા
હોય છે !

પંખીઓમાં 'સુઘરીઓના માળા' ભારે વખણાય
છે. જો કે જાણકારોના કહેવા પ્રમાણે સુઘરીનો માળો
હકીકતમાં સુઘરાએ જ બાંધ્યો હોય છે ! સુઘરી ક્યારેય
માળો બાંધતી નથી. સુઘરીનું કામ તો સુપરવાઈઝરની
પેઠે રોફ મારવાનું અને નિરીક્ષણ તથા પરીક્ષણ કરવાનું
જ હોય છે.

સુઘરાએ મહેનત કરીને બાંધેલો માળો જો
સુઘરીને ન ગમે તો સુઘરી માળાને તોડીને ફેંકી દે
છે. પેલો બિચારો ગરીબ ગોલા જેવો સુઘરો ફરી માળો
બાંધવા મથે છે. મેમ સાહેબને રાજી રાખવા મજૂરી
તો કરવી પડે ને !

આશ્ચર્યની વાત એ છે કે માળો સુઘરાએ બાંધ્યો
હોય છતાં કહેવાય 'સુઘરીનો માળો !' મહેનત
સુઘરાની અને માલિકી હક સુઘરીનો !

માણસ જાતને આ વાત કેટલે અંશે લાગુ પડે
છે એ તો રામ જાણે !

પ્રાણીમાત્ર ધરતીના છેડાને શોધવા અને
સમારવા જીવનભર મથ્યા કરે છે.

સંસ્કૃતમાં ધરને 'ગૃહ' કહે છે.

ગૃહ શબ્દની વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે છે. ગુહ્યાતિ
ઈતિ ગૃહમ્ ॥ અથવા તો । ગૃહ્યતે ઈતિ ગૃહમ્ ॥

માણસને પકડી રાખે તે ધર અથવા તો માણસ
જેને પકડી રાખે તે ધર.

પશુ દોરડાથી ખીલે બંધાય છે એમ મમતાની
દોરડીએ જીવ ધર સાથે જકડાય છે.

વાસ્તવમાં માણસ ધરને પકડે છે કે ધર માણસને
પકડી રાખે છે એ કોયડાનો જવાબ તો દરેક વ્યક્તિ
પોતાની જાતને પૂછીને જ આપી શકે.

ધર માટે એક વાત સમજવા જેવી છે.

ઈંટ ચૂનાની ચાર દીવાલો ધર નથી. વાસ્તવમાં
પ્રેમાળ 'ગૃહિણી' જ ધર છે.

ચાર દીવાલો કલેવર છે. ગૃહિણી એનો
આત્મા છે.

સંસ્કૃત સાહિત્યમાં એક ઉક્તિ છે, ન ગૃહમ્
ગૃહમેવાસ્તિ ગૃહિણી ગૃહમુચ્ચતે ॥ ધર ધર નથી
અસલમાં તો ધરવાળા જ ધર છે.

એટલે તો સંસારમાં જ્યારે કોઈના ધરવાળા
ગુજરી જાય છે ત્યારે લોકો કહે છે, 'ભાઈ ધરભંગ
થયા.' વાસ્તવમાં ધર તો નવું નકોર ઊભું હોય પણ
ધરવાળા ઉપરવાળા થાય એટલે ધર ભાંગી ગયું
કહેવાય !

થોડા દિવસ પછી પેલા ભાઈ 'બીજવર' બને
એટલે લોકો કહે કે 'ભાઈએ નવું ધર કર્યું' અર્થાત્
એના હાથમાંથી ધરતીનો છેડો છૂટી ગયો હતો તે એણે
ફરીથી શોધી લીધો.

દાંપત્ય જીવનમાં પ્રેમાળ પત્નીના સથવારા જેવો બીજો કોઈ સથવારો નથી અને સહારો પણ નથી.

પુરુષને માની ગોદ કરતાં પણ પત્નીનું સામીપ્ય વધારે હૂંફાળું લાગે છે. એટલે તો એ પરણ્યા પછી માબાપને છોડી મૂકે છે પણ પત્નીને છોડી શકતો નથી.

પ્રેમથી ઉભરાતી ઝૂંપડી રાજભવનોથી પણ અદકેરી હોય છે અને પ્રેમશૂન્ય રાજભવનો જીવતા મડદાંઓથી ઉભરાતાં મસાણ સમાન હોય છે.

ઓશોએ એક સંતની વાર્તા કહી છે જેનો સાર કંઈક આવો છે. :

એક અલગારી સંતને કોઈએ વસ્તીનો મારગ પૂછ્યો.

પેલા મસ્તરામ સંતે કબ્રસ્તાન તરફ આંગળી ચીંધી !

મુસાફરે કહ્યું ‘સાંઈ ! આ તો કબ્રસ્તાન છે. મેં તો વસ્તીનો મારગ પૂછ્યો છે !’

સંતે કહ્યું ‘ભાઈ ! જ્યાં લોકો શાંતિથી સાથે વસે એને ‘વસ્તી’ કહેવાય. આ જગ્યા જ એક એવી છે કે અહીં લોકો શાંતિથી સાથે સૂતા છે. બાકી તું જેને વસ્તી કહે છે એ તો હરતાં ફરતાં મુરદાઓની મસાણ છે !’

આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિએ વિચારીએ તો આપણે જે ધરતી ઉપર રહીએ છીએ ત્યાં ક્યાંય ‘ઘર’ છે જ નહીં. જે છે તે ‘ધર્મશાળા’ માત્ર છે. અજ્ઞાની જીવ ધર્મશાળાને ઘર માની જીંદગીભર ઘાંચીના બળદની જેમ ગોળ ગોળ ફર્યા કરે છે.

અસલમાં આપણો સાચો મુકામ તો અન્યત્ર છે. આપણે આપણો અસલી મુકામ ભૂલી ગયા છીએ. આપણે પરદેશને દેશ માની લીધો છે.

માણસ ધર્મશાળામાં એક કે બે રાત રહે છે. જ્યારે ઘરમાં માણસ થોડાં વર્ષો વીતાવે છે.

આખરે તો બિસ્તરાં પોટલાં જ ઉઠાવવા જ પડે છે. એટલે તાત્વિક દૃષ્ટિએ ઘર કે ધર્મશાળામાં કોઈ ફરક નથી.

કોઈ સંતે કહ્યું છે, ‘જીવ શાને ફરે છે ગુમાનમાં તારે રહેવું ભાડાના મકાનમાં.’

કબીર સાહેબ કહે છે,

રહના નહીં દેશ બિરાના હૈ

યહ સંસાર કાગદ કી પુરિયા બુંદ ગિરે ઘુલ જાના હૈ...

યહ સંસાર કાંટોકી ઝાડી, ઉલીઝ ઉલીઝ મર જાના હૈ.

કહત કબીરા સુનો ભાઈ સાધો ! સદ્ગુરુ નામ ઠિકાના હૈ...

આ આપણી લખચોરાશીની જાત્રાનો જ્યાં અંત આવે એને જ આપણું અસલી ઘર કહેવાય અને એને જ ધરતીનો છેડો ગણી શકાય.

મને વર્ષો પહેલાંનો એક પ્રસંગ યાદ આવે છે. હું નવો નવો સાધુ થયેલો.

રાજકોટ ગુરુકુલ ખાતે વેકેશન પૂર્ણ થતાં નવા નવા વિદ્યાર્થીઓ ગુરુકુલમાં પ્રવેશ મેળવી રહ્યા હતા. નવા બાળકોને શરૂઆતમાં સ્વાભાવિક રીતે જ ઘર બહુ સાંભરે એટલે રડે.

વ્યવસ્થાપકો અને સંતો એમને સમજાવી ફોસલાવી ધીરે ધીરે સ્થિર કરે.

નવા સત્રના આરંભે માબાપ બાળકોને ન મળે એ ઈચ્છનીય હોય છે. કારણ કે બાળકની સાથે માવતર પણ રડવામાં સૂર પુરાવે ત્યારે પ્રશ્ન વધારે ગુંચવાઈ જતો હોય છે.

બાળ માનસ અજાયબ હોય છે. ઘણાને ઘર સાંભરે અને રહે, ઘણાને મિત્રો સાંભરે અને રહે, ઘણાને માતા પિતા સાંભરે અને રહે, ઘણાને શેરીના ગલુડિયાં સાંભરે અને રહે !

એક વિદ્યાર્થી સતત રડ્યા જ કરતો હતો. એણે ઘરે પાછા જવાની હઠ લીધી હતી. વ્યવસ્થાપકો સમજાવીને થાક્યા પણ બાળક રડતો બંધ જ ન થાય અને એક જ રટણ હતું ‘મારે ઘરે જવું છે અહીં નથી રહેવું.’

વ્યવસ્થાપક એ બાળકને મારી પાસે લાવ્યા અને બોલ્યા ‘સ્વામી ! આને સમજાવો. આ વિદ્યાર્થી ખાતો નથી, પીતો નથી, સ્કૂલે જતો નથી. બસ ઘર સંભારીને રડ્યા જ કરે છે.’

મેં મનોવૈજ્ઞાનિક રીતે વિદ્યાર્થીના માનસને અન્યત્ર વાળવા જાત જાતના પ્રયોગો કર્યા. નાના નાના ટુચકા અને વાર્તા કહેવા માંડી. વાર્તામાં બાળકને થોડો રસ પડે એટલે થોડીવાર છાનો રહી જાય પણ વાત પૂરી થાય એટલે પાછું વાજું વગાડવાનું શરૂ કરે ! ‘મારે ઘરે જવું છે. મને મમ્મી સાંભરે છે.’ વિદ્યાર્થીએ કોઈ રીતે ઘરની રઠ ન મેલી.

આ રીતે વિદ્યાર્થીને ઘર સાંભરીને રડતો જોઈને મારા હૃદયમાં કોઈ જુદી જ જાતની સંવેદના વંટોળની જેમ ઉઠવા માંડી અને મારું હૈયું પણ ભરાઈ આવ્યું.

મનમાં થયું આ બાળકને જેટલી તીવ્રતાથી એનું ઘર સાંભરે છે એટલી તીવ્રતાથી મને મારો અસલી મુકામ ક્યારે સાંભરશે ?

ઘાંચીના બળદની જેમ લખ ચોરાશીમાં ગોળ ગોળ ફરતી જીવનયાત્રાનો છેડો ક્યારે આવશે ?

અસલ મુકામે પહોંચવા માટે ઘરબાર છોડીને ભેખ લીધા પછી પણ જો સાધુઓને ધર્મશાળા જેવા મઠો, મંદિરો અને આશ્રમો ઘર જેવા લાગવા માંડે તો મૂળ ધ્યેયથી ભટકી જવાય છે.

અસલી મુકામ ભૂલાય જાય ત્યારે ઘરતીનો છેડો હાથમાં આવવો દુષ્કર બની જાય ! માટે જ અધ્યાત્મ પંથના પ્રવાસીના મનમાં સતત ગુંજરાવ થતો રહેવો જોઈએ.

સુભગ સુહાના હૈ વા ઘર જાના હૈ

બેદ બખાના હૈ વા ઘર જાના હૈ...

જા ઘર સદ્ગુરુ સાંઈ બિરાજે

અલખ નિશાના હૈ... વા ઘર જાના હૈ.

જા ઘર કાલકી ચોટ ન લાગે

અચલ ઠિકાના હૈ... વા ઘર જાના હૈ.

જા ઘર માયા મોહ ન વ્યાપે

અમલ અમાના હૈ... વા ઘર જાના હૈ.

જા ઘર પ્રેમ કે ઘુંઘર બાજે

પિયરા પાના હૈ... વા ઘર જાના હૈ.

જા ઘર માધવ મુગતિ ચેરી

ના ફિર આના હૈ... વા ઘર જાના હૈ.

□

(પેજ નં. ૧૮ પરથી ચાલુ...) પ્રાર્થનાનો પ્રત્યુત્તર...

અંતરિક્ષામાં ગોઠવેલું પરમાત્માનું સૂક્ષ્મ ઈન્ટરનેટ એટલું બધું શક્તિશાળી છે કે એમના પ્રત્યે પાઠવેલો સૂક્ષ્માતિસૂક્ષ્મ સંદેશ પણ એમાં ઝીલાય છે, એની નોંધ લેવાય છે. જરૂરિયાત પ્રમાણે તેનો પ્રત્યુત્તર પાઠવીને તેનો અમલ પણ તુરત જ થઈ જાય છે. પરમાત્માએ એવી અદ્ભુત સ્વયંસંચાલિત વ્યવસ્થા ગોઠવી છે. એકવાર જો આ ઈન્ટરનેટની ચાવી હાથમાં આવી જાય અને તેમની સાથે અનુસંધાન થઈ જાય તો પછી આ સંપર્ક સતત ચાલુ જ રહે છે અને તેના દ્વારા દિવ્યવસ્તુઓ તો સતત મળતી જ રહે છે પણ પરમાત્માનું સાંનિધ્ય પણ મળી જાય છે.

□

(૫) આત્મહત્યા રોકી શકાય છે

● સ્વામી અધ્યાત્મનંદ

ડૉ. રમેશ M.B.B.S. થયા હતા. તેમનાં પત્ની M.D. થયા છે. રમેશ ધોળો કોટ પહેરે. ગળામાં સ્ટેથોસ્કોપ રાખે, પપ્પાની હોસ્પિટલમાં આટાં મારે. તેમની પાસે કદીયે કોઈ પણ દરદી જાય નહીં. પરંતુ રમેશના પત્ની સુશીલાની ચેમ્બરમાં કીડીયારું ઊભરાય એટલા દરદી હોય. તેમને બે બાળકો છે. મોટી દિકરી ફેશન ડિઝાઈનનું ભણી, નાનો દિકરો હજુ ભણે છે. પરંતુ ડૉ. રમેશના મનમાં ધીરે ધીરે પત્નીની ઈર્ષ્યા થવા લાગી. પરંતુ તે કંઈ કરી શકે તેમ ન હતો. શું કરે ? સીગરેટ પીવા લાગ્યો. પહેલાં સાદી તમાકુ, પછી ચરસ, ગાંજો, હસીસ અને અંતે જીભ ઉપર પહેલાં વીંછીનો ડંખ, અને હવે સર્પનો ડંખ..... એટલું પૂરતું ન હતું તે પેથેડીન ઈન્જેક્શન લઈને સૂઈ રહેવાની ટેવ પાડી. તેના આ અસહ્ય વ્યવહારથી સુશીલાની સહનશક્તિ ક્ષીણ થઈ ગઈ. તે દિકરીને લઈને હોસ્પિટલમાં જ એક ફ્લેટમાં પતિથી અલગ રહેવા લાગી. બાપ અને દિકરો જુદાં રહે. ભોજન એક જ રસોડામાં બને. પણ એકમેકને આંખ મેળવવાના જ સંબંધ ન રહ્યા. અને અંતે એક દિવસ પેથેડીનનો વધુ ડોઝ લેવાથી ડૉ. રમેશનું મૃત્યું થયું. આ સાધારણ મૃત્યું ન હતું. તેણે ધીરેધીરે પોતાની જાતને મોતને હવાલે કરી.

ઉપર ઘરમાં ડૉ. રમેશની લાશ પડી હતી. નીચે હોસ્પિટલમાં ડૉ. સુશીલાને સમાચાર આપવામાં આવ્યા. તેણે કહ્યું, બધાંને ખબર કરો. સ્મશાને લઈ જવાનો સમય થાય ત્યારે મને બોલાવજો. અને હવે દિકરો એકલો થઈ ગયો. માતાએ તેને આશ્વાસન ન આપ્યું. તે આઠમા ધોરણમાં ભણતો હતો. વહેલી સવારે શાળાએ જાય. બપોરે દોઢેક વાગે આવે. ત્યારે

તેની રૂમ પર રસોયો ભોજનની થાળી મૂકી જાય, તે એકલો બેસીને જમી લે. થોડા દિવસ પછી તેનો જન્મદિવસ હતો. તે તો સવારે શાળાએ ગયેલો. તેના રૂમમાં તેની માતાએ તેના માટે બર્થ ડેનું ગ્રીટિંગ કાર્ડ મુક્યું, અને હેપ્પી બર્થડે - ગિફ્ટ પણ મૂકી, તેની સાથે એક નોંધ પણ મૂકી. “આજે તારો જન્મ દિવસ છે, એટલે ગ્રીટિંગ્સ કાર્ડ અને ગિફ્ટ મુકેલી છે. પરંતુ તેનો અર્થ એવો ન માનતો કે મને તારા પ્રત્યે કોઈ પ્રેમભાવ હોય, તે તો હવે કદી થવાનો જ નથી, કારણ તું નાલાયક બાપનો છોકરો છે.”

દિકરાએ શાળાએથી આવીને આ નોંધ વાંચી. જમ્યો નહીં. બારણું બંધ કરીને પંખા જોડે લટકી જઈને આત્મહત્યા કરી.

પિતાએ આત્મહત્યા નિરાશા, હતાશા અને પોતાનાં નિજી જીવન ઉપર ઘૂણાને કારણે કરી. પુત્રએ જીવન ઝંઝાનું પહેલું વાવાઝોડું જ સહન ન કર્યું. ધોરણ આઠ, દસ કે બારના વિદ્યાર્થીઓ ગરમ પાણીના વાયરો કાપી નાખીને તેને પાણીમાં ડૂબાડીને તે પાણી અને નળને અડકીને વીજળીના ત્વરીત શોકથી અથવા તો ગરમપાણીમાં ગીઝર સાથે લટકાઈને, પાંચમે સાતમે માળેથી કૂદી જઈને આત્મહત્યાઓના સમાચાર છાસવારે મળતા રહે છે.

સૌરાષ્ટ્રનું દુર્ભાગ્ય છે કે અનેક જાતિ-પ્રજાતિઓની વહુ-દીકરીઓ હજુ પણ અગ્નિસ્નાન કે કુવામાં કૂદી જઈને જીવન દોરી ટુંકાવી લે છે. શા માટે ! સ્વાર્થી સાસરિયાંના ત્રાસથી, પતિનો બીજી સ્ત્રીમાં પ્રેમ જાગવાથી. ત્રણ દિકરીઓને જન્મ આપે, દિકરો ન આવે તો સાસુ-સસરાંનાં ટોણાં-મેણાંથી. આવું જ નથી ; પરંતુ સાસરિયાં ખૂબ સમ્પન્ન હોય અને

પિયરનું ઘર દુબળું હોય ત્યારે પણ હિણપતથી ભાવના જાગતી હોય છે.

પરંતુ હવે ભણતર વધ્યું છે. દિકરીઓ દિકરાઓ કરતાં વધુ ભણે છે. ભણતર સાથે વિચાર, વિવેક અને જીવન સૂઝ પણ વધી છે. તો પછી આ અગ્નિ સ્નાન, કૂવે કુદી જવું વગેરે ક્યારેક ખૂબ જ અર્થ વગરનું લાગે છે. ત્યારે આવી પરિસ્થિતિમાં સમાધાન શું ?

જ્યાં સુધી બાળકો, યુવાનો, વિદ્યાર્થીઓની આત્મહત્યાઓનો પ્રશ્ન છે. ત્યાં સુધી એક વાત સ્પષ્ટ છે કે જે રૂંધાઈ જાય, તે જ બંધાઈ અને ગંધાઈ જાય. સીમિત પરિવારોમાં બાળકોને વહાલ આપવા અને તેમના મન મોકળાં કરવા માટે દાદા-દાદી જેવાં વડીલોની છત્ર છાયા નથી રહી. માતા અને પિતા બંને કામ પર જાય. બાળકનો રખેવાળ કોણ ? પહેલાં બોર્ડિંગ સ્કૂલમાં મુકેલો છોકરો, બોર્ડિંગમાં બધું સારું જ શીખે તેવું જરૂરી નથી. તે ડ્રગ્સ અને હ્યુમન ટ્રાફિકનો શિકાર પણ થઈ જતો હોય છે. બહુ પૈસાદાર માતાપિતાના સંતાનોને પૈસાની કોઈ કિંમત હોતી નથી. તેઓ પૈસા વાપરવાના નામે પૈસા વેડફતાં હોય છે. આ ઊંચ-નીચના ભેદ અથવા સોબતમાંથી ઉપજેલી વ્યસનની લત અને જ્યારે સમજાય કે કંઈક ખોટું થઈ રહ્યું છે, ત્યારે તેમની સામે એક આત્મહત્યા જ ઉપાય દેખાતો હોય છે.

જે બાળકોને બોર્ડિંગ હાઉસમાં મૂકવામાં આવે તેઓનાં નિજ જીવનમાં રેકટર રસ લે તો આવા પ્રસંગો ન બને. ગૃહમાતા અથવા તો હોસ્ટેલ સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટો અનુશાસનના નામે બાળકો ઉપર જે માનસિક તનાવ ઉત્પન્ન કરે છે, તે પણ આત્મહત્યાનું એક કારણ બની રહે છે. તે બધાંથી વધુ દુઃખદ વાત છે કે એ, કે છોકરો હોય કે છોકરી તેમનું યૌન શોષણ, આજકાલ બહું જ સરળ અને સહજ બની ગયું છે. બાળકોને નહીં બોલવા માટે ચેતવણી અને બોલશે તો મારી

નાખવાની ધમકી, આવું શાળાના પટાવાળા, શાળાના બસ કંડકટરો, શાળાના શારીરિક વ્યાયામના શિક્ષકો અથવા તો શિક્ષકોની મીલીભગત પણ બાળકોનાં જીવનને ટુંકાવવા માટે કારણભૂત બનતાં હોય છે.

આટલું માત્ર બાળકો માટે જ નથી, પરંતુ શિક્ષિકાઓનું શોષણ, પ્રિન્સિપાલ અથવા સંસ્થાઓના ટ્રસ્ટીઓ કરતા હોય છે. સંગીત અને નૃત્યના વર્ગોના શિક્ષકો તેમની આજકાલની હરીફાઈઓ - કોમ્પિટિશનમાં શ્રેષ્ઠ જાહેર કરવા માટે પણ ખાનગીમાં હરીફો સાથે યૌન શોષણ કરવાના પ્રસંગો છાશવારે સમાચાર પત્રોમાં પ્રગટ થતા જણાય છે.

કોઈ સારું કામ કરે. કોઈની ઉન્નતિ થતી હોય. કોઈનું નામ બહુ વિખ્યાત થતું હોય તો તેમને કેમ ફસાવવાના, તેમનાં ચારિત્ર્યની અશ્લીલ વાતો વહેતી કરીને, તેમના ઘરમાં ચોરીનો માલ, પૈસા અથવા ડ્રગ્સને પહેલાં મુકાવવાના અને પછી પોલીસ છાપો મારીને પકડે અને જેલમાં બંધ કરે.

દુર્ભાગ્ય છે કે ટેલિવિઝન ચેનલો આવી જ બધી મસાલા સિરિયલો બનાવીને તેનું સતત પ્રસારણ કરતી રહે છે, તે સર્વ સાધારણ જનતાનું મનોરંજન ઓછું અને તેમનાં મનમાં મનોવિકાર વધુ ઉત્પન્ન કરે છે. આમ પારિવારિક ક્લેશ, ઈર્ષા, દ્વેષને કારણે જ સહનશીલતાની ખામી, તિતિક્ષા વગરનાં જીવન, અસત્ય સામે હુંકાર કરી તેને ડામવા માટેના પૌરૂષત્વની અનુપસ્થિતિ આ બધું જ સર્વ સાધારણ જન-માનસને આત્મહત્યા કરવા પ્રેરે છે.

આ તમામ વિચારોનું મંથન કરીએ તો ગીતાનું કથન સત્ય પ્રતિષ્ઠિત થશે. “મન એવ મનુષ્યાણાં કારણં બંધ મોક્ષયો.” આપણી મુક્તિ કે બંધનનું કારણ આપણાં પોતાનાં જ મન છે. માટે જ શ્રી કૃષ્ણ કહે છે કે આત્માનો ઉદ્ધાર આત્મા દ્વારા કરવો. તમારો ઉદ્ધાર તમારે જ કરવો પડશે - તમારા મિત્ર તમો

છે, અને શત્રુ પણ તમો જ છો.” જો આપણે પરિસ્થિતિઓનો સામનો ન કરી શકીએ, અકબાઈ જઈએ તો પછી આપણી હત્યા આપણે જ કરીએ છીએ. પરંતુ શાંત અને સ્વસ્થ મને પરિસ્થિતિનું આકલન કરીએ, આ પરિસ્થિતિમાંથી બહાર આવવા માટે સત્યમાં પ્રતિષ્ઠિત થઈને પ્રમાણિક પણે આપણી જીવન ઝંઝા સામે પહાડ થઈને ઊભા રહીએ, તો આવી હોનારતો - આત્મહત્યાઓ થતી રોકી શકાય છે.

બધી વાત મનની છે - મન મજબૂત હોય, વિચાર ચિંતન સ્પષ્ટ હોય, આપણે આપણાં જીવનમાં કશું અભદ્ર કે ખોટું નથી કર્યું, તે વાતની નક્કરતાથી આપણે સજાગ હોઈએ તો આત્મહત્યા કરવાનું કોઈ કારણ શેષ રહેતું નથી.

ત્યારે પ્રશ્ન એ થાય કે આ મનને મજબૂત કેમ કરી શકાય ? સત્યની વેદી ઉપર પ્રતિષ્ઠિત કેવી રીતે રહી શકાય ?

આપણાં મન સ્વતંત્ર નથી. આ મન ઈન્દ્રિયો વડે કાર્ય કરે છે. શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ અને ગંધ તન્માત્રાઓ મનને દિશા સૂચન કરે છે. આમ આપણી આ કર્મ ઈન્દ્રિયો અને જ્ઞાન ઈન્દ્રિયો ઉપર સંયમ આવે તો મન અને પછી બુદ્ધિ ઉપર પણ અનુશાસન લાવી શકાય.

આ મન ચાર વિભાગમાં વહેંચાયેલું છે. મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત અને અહંકાર. આપણે જે સમાજમાં રહીએ છીએ, જે લોકો વચ્ચે આપણી ઊઠ-બેસ છે, જેવું સાહિત્ય વાંચીએ છીએ, જેવી ફિલ્મ જોતા રહીએ છીએ તે બધાં કુસંગની અસર મન ઉપર થાય છે. જે મૈત્રી કે સંગને કારણે આપણી માનસિક શાતામાં ખલેલ પડે છે, તેનાથી જાગૃત પણે દૂર રહેવું જોઈએ. કારણ કે-

સંગાત્ સંજાયતે કામ : કામાત્ ક્રોધોડ્ભિજાયતે ।
ક્રોધાત્ ભવતિ સંમોહ : સંમોહાત્ સ્મૃતિ વિભ્રમ ॥

જેવો સંગ તેવો રંગ. દુર્જનો દુઃખમાવના જાગૃત કરે છે અને દુષ્કર્મ કરવા પ્રેરે છે. જ્યારે આપણા મનની મુરદ પ્રમાણે ન થાય ત્યારે ઘવાયેલા અહંકારને કારણે ક્રોધ ઉપજે છે. ક્રોધમાં વિવેક ખોરવાય છે અને શ્રેય પ્રેયનું યોગ્ય અયોગ્યનું સારાં નરસાંનું ભાન ભુલાય છે, આમ બુદ્ધિનાશ થતાં માનવી પોતાનો અને પોતાનાં પરિજનોનો પણ ધૂસ કરે છે. માટે મનને મઠારીએ.

મન એક વૃક્ષ જેવું છે - જેમ વૃક્ષો ઉપર પક્ષીઓ ગમે ત્યારે અને ગમે ત્યાંથી આવીને બેસે અને ઊડી જાય તેવી જ રીતે મનમાં સતત વિચારોનો ધોધ વહ્યા જ કરે છે. આ અસંયમિત મનનું દર્શન છે. એક વખતમાં એક જ વિચાર આવે તે મનને સમ્યક્ મન કહેવામાં આવે છે. પરંતુ જો નિયમિત સદ્ વાંચન, શિષ્ટ વાંચન, સત્સંગ, સ્વાધ્યાય, જપ, ધ્યાન અને આત્મચિંતનનો અભ્યાસ કરવામાં આવે તો અધ્યાત્મમના નક્કર પાયા ઉપર ઊભેલું જીવન કદીયે જીવન ઝંઝામાં ડોલી કે ઊખડી જતું નથી. તે મન સમજે છે, આ બધું મિથ્યા છે, સ્વપ્ન છે, સાચું આત્મસ્વરૂપ છે.

હવે જો કોઈ પણ વિચાર આવે તેના ઉપર મન તર્ક કરે તો તેને બુદ્ધિ કહેવામાં આવે છે, અહીં માત્ર તર્ક જ છે, પરંતુ જો મન કહે કે, ‘મેં કહ્યું તે જ ખરું’ તો તે અહંકાર છે. આ અહંકારે કદી પણ કોઈને સુખ આપ્યું નથી. રાવણ, કુંભકર્ણ કે ઈદી અમીનના અહંકાર ગયા તો આપણે ભલા કોણ ? માટે વિનમ્ર બનીએ. સરળ બનીએ. સહજ બનીએ. નિખાલસ બનીએ. દંભ, છળ, કપટ અને મમત્વનો ત્યાગ કરીએ. તે બધું થઈ શકે છે. આપણે જગત સાથે રહીએ છીએ. આપણે પતિ, પત્ની, બાળકો, ડોકટરો, વકીલો, બેન્ક વગેરેની એપોઈન્ટમેન્ટ હોય છે, કદી પોતાની જાત સાથે એપોઈન્ટમેન્ટ રાખી

પોતાની જાતની સાથે રહેવું એ જ જીવન જીવવાની સાચી કળા છે - બાહ્ય તમામ ઉપકરણો જે બધાં દૃશ્યમાન છે, તે બધાં નાશવંત છે. શાશ્વત નથી. થોડું પોતાનાં અંતઃકરણમાં ડોકીયું કરવાનો પ્રયત્ન કરીએ. પોતાની સાથે રહેવું એટલે આત્મા સાથે રહેવું. આ આત્મસ્થ થવું એટલે નિર્વિચાર અને નિર્વિકાર થવું. અહીં આનંદ છે, શાંતિ છે, સમતા છે, ચેતના છે, પ્રાણ છે. જ્યારે અનાત્મમાં રહેવું એટલે દુઃખ, અશાંતિ, અસંતુલન અને નિષ્પ્રાણતા છે. નિર્ણય આપણે કરવાનો છે, જ્ઞાન માર્ગે જવું છે કે અજ્ઞાન માર્ગે ? પ્રકાશને માર્ગે જવાનું છે કે અંધકારને માર્ગે; જ્યાં જ્ઞાન પ્રકાશ અને વિકાસ છે ત્યાં જ જ્યોતિ શક્તિ અને શાશ્વત આનંદ છે. આ બધું સંભવી શકે છે. આપણે આ દિશામાં અગ્રસર થવા માટે પ્રમાણિક પ્રયત્ન કરવો પડશે.

બાકી જગત સ્વાર્થી જ છે. કોઈ કોઈનું સગું નથી-કોઈ કોઈનો ભરોસો કરવો કે કેમ એ બધું ગહન ચિંતન માંગી લે છે. નોકર, રસોયો, ડ્રાઈવર, ઘરમાં રાખવાનાં હોય તો તેનાં પોલીસ વેરફીકેશન - અંગત તપાસ કર્યા પછી જ રાખવાં. આવું દરરોજ કેવી રીતે

બની શકે ? છતાં જરૂરી છે. માળી હોય કે ધોબી અથવા તો દૂધવાળા, આ બધા લોકો જે દરરોજ ઘરમાં આવતા જતા હોય તેમાંથી કોણ ક્યારે અસંતુષ્ટ થશે તેની ખબર નહીં.

પરંતુ માનવતા મરી પરવારી નથી - આપણે માનવ તરીકે જન્મ્યા છીએ, માટે માનવતા આપણું આગવું સ્વરૂપ છે. તેને સમજી શકાય છે. સ્વાર્થ અને પરમાર્થ વચ્ચે બહુ નાની રેખા છે, તેમાં પણ પારદર્શિકતા હોવી જોઈએ - જો ઘરમાં સૌ સાથે બેસીને ભોજન કરે, સાથે બેસીને ભજન કરે, એકમેકનાં હૈયાંને ઝુલાવવા પરસ્પર સદ્ભાવનું સિંચન કરે, તો વૈકુંઠ સાતમા આસમાને નથી. ગૃહ માંગલ્ય, પારીવારિક એકતા, પરસ્પર પ્રેમ અને સદ્ભાવ મળતી હુંફ, નાલેશીના વિચારોનો નાશ કરી શકે છે. મનને મજબુત બનાવી શકે છે - જીવન - અને મૃત્યુના ભેદ સમજાવી શકે છે. આત્મહત્યા જ માત્ર સમસ્યાનું સમાધાન નથી, અનેક વિકલ્પો છે, તેની સભાનતા આપી શકે છે, અને આવી રીતે આત્મહત્યાઓ નિવારી શકાય છે. ઝૂં શાંતિ

□

(પેજ નં. ૩ પરથી ચાલુ...) શ્રી પાંડુરંગ વળામે...

મનમાં હરખાતાં હરખાતાં પગ પર માથું મૂક્યું. પગ પકડ્યા. ત્યાં તો દાદાએ વાંસા પર હાથ ફેરવવા માંડ્યો. હૈયામાં હરખ ઉભરાવા માંડ્યો. પછી બાજુ પર બેઠો ને હિંમત કરીને પૂછવા લાગ્યો કે દાદા, એક અનુષ્ઠાન કે લિયે આપકી છાયા મેં ઠેરને કી ભાવના હૈ. આજ્ઞા દિજિયે.

દાદા કહે, “બેટા, યહાં ઠેર કે ક્યા કરેગા ? તેરા અનુષ્ઠાન ઈધર હોનેવાલા નહીં. યદિ ઠેરેગા તો તેરા ઔર નાટક હોગા. વાપિસ જા, વાપિસ જા. જંગલ મેં મંગલ, જંગલ મેં મંગલ” એમ ખૂબ વખત સુધી બોલતા જ રહ્યા.

હું ઊઠ્યો, સંતપુરુષે અંતરથી આશીર્વાદ આપ્યા છે. “હિમાલય જાનેવાલા આયા હૈ. નર્મદા કિનારે જાનેકા હૈ” - એવું એવું બપોરના દાદા જે બોલતા સંભળાતા હતા, તેનો મર્મ આ “વાપિસ જા, વાપિસ જા,” “તેરા કામ ઈધર નહીં હોગા.” દ્વારા સમજાયો. બપોરે પણ પોતાને ઉદ્દેશીને જ એ બોલતા હતા તેની પણ ગેડ બેઠી.

આમ ધૂનીવાલા દાદાની ત્યાં રહેવાની આજ્ઞા ન મળવાથી ત્યાંથી નીકળી જવાનું થયું.

નારેશ્વરનો નાથ, બીજી આ. પૃ.૧૧૩

□

(૬) પ્રાર્થનાનો પ્રત્યુત્તર

● જ્યોતિ થાનકી

“ભગવાન, ઈશ્વર, આ બધું તો લોકોના મનની ઉપજ છે. એવો કોઈ ભગવાન નથી કે જે મનુષ્યની વાતો સાંભળ્યા કરે અને એનો પ્રત્યુત્તર પણ આપ્યા કરે. આ બધા મૂર્ખ લોકો દેવળમાં પરમપિતાને પ્રાર્થના કરવા જાય છે. ના હું ક્યારેય નહીં જાઉં” પશ્ચિમના દેશોનો એક વૈજ્ઞાનિક આમ વિચારતો રહેતો. તેને પ્રાર્થનામાં કે ઈશ્વરના અસ્તિત્વમાં બિલ્કુલ શ્રદ્ધા ન હતી. જીવનમાં અનેક મુશ્કેલીઓ આવી. ચઢાવ-ઉતાર આવ્યા પણ તેણે ક્યારેય દેવળમાં જઈને પ્રાર્થના કરવાનું સ્વીકાર્યું નહીં.

એક વખત તે ટેકરીઓ ઉપર ફરવા ગયો. ખુલ્લુ આકાશ અને નીચે લીલીછમ હરિયાળી જોઈને તેનું મન પ્રસન્ન થયું. મનમાં ઠંડક અનુભવાઈ, તેણે જોયું કે ટેકરી ઉપર એક દેવળ હતું, ત્યાં લોકો શ્રદ્ધાપૂર્વક જતા હતા. ફરી તેના મનમાં વિચારો સળવળ્યા કે મૂર્ખ લોકો ! પોતાની બુદ્ધિ પર વિશ્વાસ નથી રાખતા ને પરમપિતા પાસે દોડે છે. પણ ક્યાં છે એ પરમપિતા ? આમ વિચારતું મન તેને કહેવા લાગ્યું, ‘ભલે તું એને સ્વીકારતો નથી, પણ એટલે એ નથી એવું પણ કેમ કહી શકાય ?’ “પરંતુ જો હોય તો એને સાબિતી શું ? સાબિતી ?” “તું પ્રાર્થના કરી જો અને પછી જ તને ખબર પડે ને ? આમ તેના મન સાથે દલીલ થવા લાગી અને આખરે તેને થયું કે વાત તો સાચી છે. જો ઈશ્વર હોય તો પ્રાર્થના કરવામાં શું જાય છે ?” પણ તે દેવળમાં તો ગયો જ નહીં. બહાર ખુલ્લા આકાશની વિશાળતાની નીચે તેના અંતરના ઊંડાણમાંથી પ્રાર્થના નીકળી ;

“હે પરમ પિતા, જો તું હોય તો આ વિશ્વમાં પરિવર્તન લાવી દે, એવું કંઈક મારી પાસે કરાવ.”

અને પછી તેનું મન શાંત થઈ ગયું. ઘણીવારે તે પાછો પોતાના ઘરે આવ્યો. તેની આ પ્રાર્થનાના પ્રત્યુત્તરમાં ઈશ્વરે તેની પાસે એવી શોધ કરાવી કે સમગ્ર બ્રહ્માંડનું રહસ્ય એ શોધ દ્વારા પ્રગટ થયું ! એ હતો વૈજ્ઞાનિક ગેલેલિયો, જેણે દૂરબીનની શોધ કરી અને સૂર્યની આસપાસ પૃથ્વી અને ગ્રહો ફરે છે, તે સર્વપ્રથમ જગતને જણાવ્યું.

હૃદયના ઊંડાણમાંથી તીવ્રભાવે પરમતત્ત્વને જે નિવેદન થાય છે, એ છે પ્રાર્થના. આ પ્રાર્થના એ બ્રહ્માંડમાં વ્યાપ્ત એ પરમચેતનામાં ઝીલાય જાય છે અને તે પ્રમાણે પછી વ્યવસ્થાતંત્ર ગોઠવાવા લાગે છે. પ્રાર્થના એ માનવહૃદયમાંથી ઊઠતો અને પરમાત્મા સુધી પહોંચતો આર્ત પોકાર છે. એ પોકાર જ પરમાત્માની દિવ્યકરુણાને માનવજીવનમાં ઉતારી લાવે છે અને બધું જ બદલાવા લાગે છે. આ સંદર્ભમાં શ્રી અરવિંદ કહે છે : “જો તમારામાં પૂરતા પ્રમાણમાં સાચી અભીપ્સા હોય, અથવા તો પૂરતા પ્રમાણમાં ઉત્કટ પ્રાર્થના હોય તો તમે બધું જ પલ્ટી નાંખવા સમર્થ એવું કશું ક તમારામાં નીચે લાવી શકો.” આમ પ્રાર્થના એ પરમાત્મા પાસે પહોંચવાનો, પરમાત્માની સહાય મેળવવાનો, ભીતરમાં રહેલી દિવ્યશક્તિઓને જાગૃત કરવાનો સૌથી સહેલામાં સહેલો ઉપાય છે. એમાં કોઈ વિધિવિધાન કે ક્રિયાકાંડની આવશ્યકતા નથી. એ તો પરમાત્મા સાથેની સીધી વાતચીત છે. એમનો સંપર્ક કરવા માટે પ્રભુએ દરેક મનુષ્યના હૃદયમાં મૂકેલી હોટલાઈન છે. જ્યારે ઈચ્છે ત્યારે તેના દ્વારા સંપર્ક થઈ શકે છે. એનો પ્રત્યુત્તર પણ અવશ્ય મળે જ છે. પરંતુ એ પ્રત્યુત્તર મનુષ્ય જે રીતે ઈચ્છે છે એ રીતે જ મળે એવું નથી હોતું. મહાત્મા ગાંધીજીએ

કહ્યું છે કે “મારી દરેક પ્રાર્થનાનો પ્રત્યુત્તર મને ઈશ્વરે આપ્યો છે.” આ સંદર્ભમાં શ્રીમાતાજી પણ કહે છે કે “એવી કોઈ અભીપ્સા નથી કે જે સાક્ષાત્કાર ન પામે, એવી કોઈ પ્રાર્થના નથી કે જેનો પ્રત્યુત્તર ન મળે.”

ઘણી વખત પ્રાર્થના કરવા છતાં આપણે જેવું ઈચ્છીએ છીએ તેના કરતાં વિપરિત જ પરિણામ આવે છે, તે દરેક વખતે પણ ધીરજપૂર્વક પ્રાર્થના કરવાનું ચાલુ જ રાખવું જોઈએ. જો આપણા હિતમાં ન હોય તો આપણી પ્રાર્થના મુજબ મળતું નથી. એ ન આપીને પણ ભગવાન આપણને અનેક મુશ્કેલીઓમાંથી બચાવી લે છે, એ માટે એમનો આભાર માનતી પ્રાર્થના કરવી જોઈએ.

પ્રાર્થના અંતરનાં ઊંડાણમાંથી, એકાગ્રભાવે, તન્મયતા પૂર્વક થવી જોઈએ. ભટકતા મનથી કરેલી પ્રાર્થનાની શક્તિ વિખરાયેલી હોય છે. આથી મનની એકાગ્રતા અને હૃદયનો શુદ્ધભાવ પ્રાર્થના માટે ખૂબ જ જરૂરી છે. પછી પ્રાર્થનાના શબ્દો ગમે તે પ્રકારનાં હોય. આ સંદર્ભમાં એક વાર્તા છે. એક પાદરીનું વહાણ તૂટી જતાં તે કોઈ અજાણ્યા ટાપુમાં જઈ ચડ્યો. ત્યાં તેણે જોયું તો ત્રણ આદિવાસીઓ રહેતા હતા, તેઓ ઈશ્વરને ઘણી જ વિચિત્ર પ્રાર્થના કરતા હતા, “હે ઈશ્વર અમે ત્રણ છીએ. તું પણ ત્રણ છે, તું અમને તાર” પાદરીને થયું કે તેમને સારી રીતે પ્રાર્થના કરતાં શીખવાડું. તે ટાપુ ઉપર રોકાઈ ગયો અને “હે ઈશ્વર તું પરમ દયાળુ છે - એ પ્રકારની લાંબી પ્રાર્થના એમને ગોખાવી. જ્યારે પ્રાર્થના બરાબર આવડી ગઈ. ત્યારે તે હોડીમાં બેસીને સમુદ્ર રસ્તે પાછો ગયો. અહીં આ આદિવાસીઓ તો એ પ્રાર્થના ભૂલી ગયા ! અને તેઓ એમની જૂની જ પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા. પણ પછી થયું કે હોડી દૂર નથી ગઈ. ચાલો આપણે જઈને પૂછી આવીએ. ત્રણેય સમુદ્ર કિનારે આવ્યા અને “હે ઈશ્વર

અમે ત્રણ છીએ, તું ત્રણ છે, તું અમને તાર” - આ પ્રાર્થના કરીને સમુદ્રના પાણી ઉપર ચાલવા લાગ્યા. ચાલતા ચાલતા જ હોડી સુધી પહોંચ્યા. પાદરી તેમને આ રીતે આવતા જોઈને આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયો. પૂછ્યું તો કહે અમે તમારી પ્રાર્થના ભૂલી ગયા છીએ. અમને શીખવાડો.” “પણ તમે પાણી ઉપર કેવી રીતે ચાલી શક્યા ?” કેમ, અમારી જૂની પ્રાર્થના કરીને.” પાદરીએ બે હાથ જોડી કહ્યું, “મારે તમને કોઈ પ્રાર્થના શીખવવાની જરૂર નથી. જો મને તમારા જેવી પ્રાર્થના આવડતી હોત તો ?” અને ત્રણેય આદિવાસીઓ જેવા આવ્યા હતા, તેવા જ ચાલતા ચાલતા પાછા ગયા !

વાર્તા પ્રતીકાત્મક છે, પણ તે ઘણું બધું શીખવી જાય છે. પ્રથમ તો એ કે પ્રાર્થનામાં શબ્દોનું મહત્ત્વ નથી. મહત્ત્વ હૃદયના ભાવનું છે. બીજું પ્રાર્થનામાં સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા હોવી જરૂરી છે. શ્રદ્ધા હોય તો જ પ્રાર્થનાનું પરિણામ આવે છે. નહીંતર પ્રાર્થના માત્ર બાહ્ય આચાર બની જાય છે.

ત્રીજું, પ્રાર્થના માટે કોઈ નિશ્ચિત સ્થળ કે સમયની જરૂર નથી. પ્રાર્થના કોઈ પણ સમયે અને કોઈ પણ સ્થળે કરી શકાય છે.

ચોથું, પ્રાર્થના હૃદયમાંથી ઉદ્ભવેલ હોવી જોઈએ. ગોખેલા શબ્દોની પ્રાર્થના એટલી અસરકારક બનતી નથી.

પાંચમું, પ્રાર્થના શબ્દોમાં જ થાય એવું નથી, તે મૌનમાં પણ થઈ શકે છે. મૌનમાં કરેલી પ્રાર્થના વધારે અસરકારક બની રહે છે. એમાં મનને શાંત સ્થિર કરીને ભગવાન પ્રત્યે મૂકપણે ભાવધારા વહે છે. એમાં કોઈ પણ માગણી હોતી નથી બસ પરમતત્ત્વમાં પોતાની જાતને ઓગાળવાની હોય છે. પ્રાર્થનામાં તદ્દુપ થતાં અદ્વૈતની સ્થિતિએ પહોંચી શકાય છે.

(અનુસંધાન પેજ નં. ૧૨ પર)

(૭) સંત કબીર

● જયભિખ્ખુ

સંત કબીરનો કાળ ઈ.સ. ૧૩૮૮ થી ઈ.સ. ૧૫૫૮ સુધીનો મનાય છે. તેઓએ ૧૨૦ વર્ષનું જીવન જીવ્યું હતું.

કબીરના જન્મ વિષે જુદી જુદી દંતકથાઓ ચાલે છે. વિધવા બ્રાહ્મણીએ આ બાળકને જન્મ આપી કાશીના એક તળાવના કમળપત્ર ઉપર મૂકી દીધાની એક દંતકથા છે. કોઈ વળી બીજી ચમત્કારીક વાત કરે છે. નીમા નામનો મુસલમાન વણકર એ તળાવ ઉપર સૂતર ધોવા આવ્યો હતો. તેણે આ દેવાંશી તેજવાળા અને રમતમાં કિલકારીઓ મારતા બાળકને જોયું એટલે ઘેર લઈ જઈ પોતાની પત્ની નીરુને આપ્યું. તેઓએ આ બાળકને પોતાના બાળક તરીકે રાખી લીધું અને તેનું નામ કબીર રાખવામાં આવ્યું.

મુસલમાન વણકરને ત્યાં ઊંછર્યા છતાં નાનકડો કબીર 'રામ રામ' અને 'હરિ, હરિ' શબ્દો બોલતો હતો. કબીરને તેના કેટલાક મિત્રો કાફર કહીને ચીડવતા હતા. તેનો સુંદર રીતે જવાબ કબીર આપતો કે બીજાનું ગળું કાપે છે અને ખુદાનું નામ લે છે તે અપવિત્ર-કાફર છે. કબીરને ઈસ્લામ, હિંદુ વગેરે બધા ધર્મોમાં એક જ તત્ત્વ દેખાતું હતું.

કબીરને નારાયણ, નારાયણ, ગોવિંદ, ગોવિંદના નામો બોલતો જોઈને કેટલાક બ્રાહ્મણોએ આ મુસલમાન છોકરાનો વિરોધ કરેલો. તેઓને કબીરનો જવાબ હતો કે તેની જીભ વિષ્ણુ છે, તેની આંખો નારાયણ છે અને તેના હૃદયકમળમાં ગોવિંદ વસેલા છે. વળી વણકર તરીકે અમે વણેલા સૂતરના તાંતણાની તમે જનોઈ પહેરો છો.

ચૌદમી સદીમાં હિન્દુ-મુસ્લીમ વચ્ચે ધર્મનું ઝનૂન

ભારે હતું. પરસ્પર નફરતની નજરે જોતા અને એકબીજાને ધીકારતા હતા.

આવા સમયે ઈસ્લામમાં સૂફીવાદનો ઉદય થયો. તેમાં ભાવ અને ભક્તિ ઉપર જોર દીધું. હિન્દુઓમાં રામાનંદ સ્વામી, પંઢરપુરના વિસોબા ખેચરે સંસ્કૃતના બદલે દેશી ભાષામાં ધર્મનો પ્રચાર શરૂ કર્યો. કહેવાતી નીચ જાતિઓને પોતાનામાં સમાવી સ્ત્રીઓનો ઉદ્ધાર કર્યો. મુસલમાનોને પણ ભક્ત બનાવ્યા. ક્રિયાકાંડ અને શાસ્ત્રીય વાદવિવાદને બદલે ભક્તિને જ પ્રાધાન્ય આપ્યું. રામ અને રહીમના ભેદ ઘટવા માંડ્યાં.

પંઢરપુરના વિસોબાના શિષ્ય નામદેવ થયા. રામાનંદના શિષ્ય કબીર થયા. ગુરુ નાનક પણ પાછળથી આ કાળમાં થયા. સંસારનાં કર્તવ્ય-ફરજ બજાવી સદાચારથી ભક્તિ કરનાર મનુષ્ય ધર્માત્મા થઈ શકે છે. તે પછી ચૈતન્ય મહાપ્રભુ, મીરાંબાઈ, નરસિંહ, તુકારામ વગેરે અનેક સંતો એ બે સદીમાં થઈ ગયા.

કબીરજી સત્યવાદી હતા. હિંદુઓને કહેતા કે પથ્થરની દેવમૂર્તિ કરતાં તો આટો પીસવાની પથ્થરની ઘંટી વધુ સારી છે અને મુસલમાનોને કહેતા કે કંકર અને પથ્થર જોડીને મસ્જિદ બનાવી રાડો પાડીને બાંગ પોકારવી એના કરતાં શાંત મનથી કરેલી વાત પણ ભગવાન સાંભળે છે. એ બહેરો નથી.

યુવાન વયે કબીરજી આજીવિકા માટે પાલક પિતાનો કપડાં વણવાનો ધંધો કરતા અને સદાય પ્રભુની બંદગીમાં જ મનને રોકેલું રાખતા. ગુરુની શોધમાં અને એના જ વિચારોમાં એક અકસ્માતે હિંદુ મહાત્મા રામાનંદને ગુરુ તરીકે સ્વીકારી લીધા.

લોઈ નામની એક નિરાધાર બાળાને સાધુઓએ ઉછેરી હતી. કબીરના જ્ઞાન ઉપર મુગ્ધ બની, કબીરજીની સાથે તેમની સેવામાં સતત સાથે રહેવા લાગી. ઘણા તેને કબીરજીની પત્ની તરીકે જ ઓળખવા લાગ્યા. કમાલ અને કમાલી નામે એક છોકરા-છોકરીને પાળીને તેમણે મોટાં કર્યાં હતાં. જે એમના પુત્ર-પુત્રી તરીકે ઓળખાય છે.

એક વખતે કુવાકાંઠે પાણી ભરતી કમાલી પાસેથી એક બ્રાહ્મણે પાણી પીધા પછી જાણ્યું કે પોતે અભડાયો છે. કબીરજી પાસે તેઓ આવ્યા ત્યારે બ્રાહ્મણને સુંદર બોધપાઠ આપ્યો કે પાણીમાં દેડકાં, માછલાં, સડેલી વનસ્પતિ વગેરે હોય છે. તમે જે પૃથ્વી ઉપર ચાલો છો ત્યાં કોઈને કોઈના મૃત શરીર દટાયેલા હોય છે. જમતી વખતે તમે જે ધોતી પહેરી રાખો છો એ વણકરે બનાવેલું હોય છે. માખી અનેક ગંદી ચીજો ઉપર બેસી ઊડતી ઊડતી આવી તમારા જમવાના ઠામ પર પણ બેસે છે. પંડિતજી તો આ વાણી સાંભળી આત્માજ બની ગયા. અને એ જ પંડિતજી સાથે કમાલીનાં લગ્ન થયાં. તેમનાથી જે વંશ ચાલ્યો તે કબીરવંશ નામે ઓળખાય છે.

દિલ્હીના બાદશાહ સમક્ષ કેટલાક લોકોએ ફરિયાદ કરી. સિપાઈઓએ કબીરને બાદશાહ સમક્ષ રજૂ કર્યાં. સલામ બાદશાહને નહીં પણ પીરને જ કરાય અને પીર એ કે જે બીજાની પીડ જાણે. જલબિંદુઓ સમુદ્રમાં સમાયાં છે તે બધા જાણે છે પણ બિંદુમાં સમુદ્ર સમાયો છે એ તો કોઈક વિરલા જ જાણે છે. બાદશાહે કબીરને નમસ્કાર કરી માનભરે છોડી મૂક્યા.

કબીરજી ધીમેધીમે ઈશ્વરીઅંશ તરીકે ઓળખાવા લાગ્યા. આ જાણી કાજીઓ ભડક્યા. ઈસ્લામી ધર્મના કાયદા મુજબ પોતાને ઈશ્વર કહેવડાવનારને તો

દેહાંતદંડની સજા થવી જોઈએ. બાદશાહને સમજાવી કબીરજીને દેહાંતદંડની સજા ફરમાવી. તે માટે હાથેપગે બેડીઓ જડી નદીમાં ફગાવી દેવાયા. પણ કહેવાય છે કે સત્યના બળથી બેડીઓ તૂટી ગઈ અને કબીરજી તરતા તરતા બહાર નીકળી ગયા. હાથીના પગતળે છુંદાવી નાંખવાનો હુકમ થયો. પણ જેના હૃદયમાં વેર-વિરોધનો અંશ પણ ન હોય એવા કબીરજીથી ગાંડો હાથી દૂર ને દૂર રહેવા લાગ્યો. બાદશાહને ખાતરી થઈ કે કબીરજી સાચા સંત છે. તેમણે સંતની માફી માગી કબીરજીના મનમાં તો લેશ માત્ર રોષ ન હતો એટલે પ્રેમભર્યા શબ્દોમાં બાદશાહને શિખામણી આપી.

કબીરજીએ આખા હિંદુસ્તાનમાં પરિભ્રમણ કર્યું. નર્મદાના બેટમાં ઊભેલો કબીરવડ એમના પ્રવાસની સાક્ષી પૂરે છે. તેમના ઉપદેશનો સાર એ હતો કે ઈશ્વર એક છે. એ સર્વવ્યાપક અને સર્વશક્તિમાન છે. પુનર્જન્મ છે. હિંસાથી દૂર રહેવું, દયા, દાન, ક્ષમા, સત્ય વગેરેથી મનુષ્ય તરી શકે છે.

૧૨૦ વર્ષનું દીર્ઘ આયુષ્ય ભોગવ્યા બાદ જ્યારે પોતાનો અંતસમય પાસે આવ્યો એટલે શિષ્યોને કહ્યું કે મને કાશીથી છ ગાઉ દૂર આવેલા મગહર ગામે લઈ જાઓ. સૌ કાશીનું મરણ ઈચ્છે છે. મગહરમાં દેહ છોડનારની સદ્ગતિ ન થાય એવી લોકમાન્યતાને પણ કબીરે માન્ય ન રાખી.

વીરસિંહ વાઘેલા અને પઠાણ વીજળીખાં બન્ને ભક્ત તરીકે મગહરમાં ઉપસ્થિત હતાં. અંત સમયે કબીરજીએ એક ચાદર અને કમળનાં બે ફૂલ મંગાવ્યાં, તે પહેલાં વીરસિંહ વાઘેલા હાથ જોડી પ્રાર્થના કરી કે ગુરુદેવ ! આપના શરીરને, હું અગ્નિદાહ આપું એવી મારી ભાવના છે. જ્યારે પઠાણ વીજળીખાંની

વિનંતી હતી કે તેઓ કબીરના શરીરને અખંડ રાખી દફનાવશે. કબીરજીનો આખરી સંદેશો હતો કે મારા માટે કોઈ લડશો નહીં. મારાં વચનને જ માનશે તે સુખી થશે.

કબીરજીએ સહુને છેલ્લા પ્રણામ કર્યાં. ચાદર ઓઢી મઠના દરવાજા બંધ કરાવ્યાં. કેટલાક સમય બાદ જ્યારે દરવાજા ઊઘડ્યા ત્યારે કહેવાય છે કે ચાદર અને ફૂલો જ ત્યાં બાકી હતાં વીરસિંહે એ વસ્તુને અગ્નિદાહ આપી સમાધિ જણાવી. પઠાણ વીજળીખાંએ એને દાટીને તે ઉપર કબર બનાવી એક જ સ્થળે તે સમાધિ અને કબીર આજે પણ જોઈ શકાય છે. માગશર મહિનામાં ત્યાં મેળો ભરાય છે અને સૂકી રહેતી એ નદીમાં હવે કાયમ પાણી રહે છે.

કબીરજીના દુહાઓ અને પદો ભાવભર્યાં છે. હિંદુ, મુસલમાન, જૈન, શીખ કે પારસી તમામ જાતના લોકો એને હોશે હોશે યાદ કરી તેમાંથી ઊંડું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે.

કબીરજીના કેટલાક ઉપદેશ

“હિંદુ કી દયા, મહેર તુરકનકી, દોનોં ઘટ સે ત્યાગી વૈ હલાલ, વૈ ઝટકા મારે, આગ દોનોં ઘર લાગી.”

(હિંદુએ દયા છોડી, મુસલમાને મહેર છોડી, બંનેનો અંતર આજ દયાશૂન્ય છે. પશુહિંસાને એક હલાલ કરે છે તો બીજો ઝટકા, પણ આગ તો તે બંનેના ઘરમાં લાગી છે.)

“કર મત સુન્નત ઔર જનેઉ,
હિન્દુ તૂરક કે ન જાને ભેઉ”

(ન તું સુન્નત કરવા કે ન જનોઈ પહેર, પછી ભલા કોણ તને મુસલમાન કે હિંદુ કહે છે ? એ બન્ને કાર્ય તો ધમાલ છે.)

“વહી મહાદેવ, વહી મહમ્મદ, બ્રહ્મા આદમ કહીએ,
કો હિંદુ, કો તુરક કહાવે, એક જમીં પર રહીએ.”

(મહાદેવ અને મહમ્મદ એ એક જ છે. એ જ આદિપુરુષ આદમ ને બ્રહ્મ છે. જ્યાં એક સમાન ભૂમિ ઉપર જ રહેવાનું છે ત્યાં કોને હિંદુ અને કોને મુસલમાન કહેવા ?)

“ગહના એક કનક તેં ગહના, ઈન મહીં ભાવ ન દૂજા
કહન સુનન કો દુઈ હરિ થાયે, સોઈ નમાજ સોઈ પૂજા”

(સોનું એક છે. ઘરેણાંના નામ જુદાં જુદાં છે. કુરાન પઢે તે મુલ્લા ને વેદ પઢે તે પંડિત આમ નામ ભલે જુદાં હોય પણ નમાજ અને પૂજા - બધું એક જ છે.)

“નિંદક નિયરે રાખીએ, આંગન કુટી છવાય,
બિન પાની સાબૂન વિના, નિર્મલ કરી સુભાય.”

(આંગણામાં ઝૂંપડી બાંધીને નિંદકને નિત્ય પાસે રાખીએ કારણ કે તે સાબુ કે પાણી વિના આપણા મનનો મેલ ધોઈ નાખે છે.)

“સાંચ બરાબર તપ નહિ, જૂઠ બરાબર પાપ,
જા કે હિરદે સાંચ હૈ, તા હિરદે હરિ આપ.”

(સત્ય જેવું તપ નથી અને જૂઠ જેવું પાપ નથી. જેના હૃદયમાં સત્ય છે ત્યાં હરિ વસે છે.)

આપણા સંતો - ૧, પ્ર.આ.માંથી સાભાર

□

(પેજ નં. ૨૩ પરથી ચાલુ...) મન એસો નિર્મળ ભયો...

જો આપણે આ રીતે વર્તતા હોઈશું તો આપણી આ મોટામાં મોટી ભૂલ થઈ રહી છે. વાસ્તવમાં આપણાં વ્યવહારમાં આપણાં પ્રત્યેક કાર્યમાંથી દિવ્યતાની સુગંધ ફેલાવી જોઈએ અને ત્યારે આપણી પ્રત્યેક ક્રિયા પ્રભુની ઉપાસના બની જશે. પછી આપણે કંઈ કરવાનું રહેશે નહીં. બધો જ દોરીસંચાર એના દ્વારા થયા કરશે. એટલું જ નહીં પરંતુ કબીરદાસજીએ કહ્યું છે તે પ્રમાણે તેનું ધ્યાન રાખવા સ્વયં ભગવાન એની પાછળ પાછળ ફર્યા કરશે. □

(૮) મન ઐસૌ નિર્મળ ભયો

● ડૉ. હરીશ દ્વિવેદી

‘મન ઐસૌ નિર્મળ ભયો,
જૈસૌ ગંગા નીર
પીછે પીછે હરિ ફીરે,
કહત કબીર કબીર’

વાહ ! કબીરદાસજી વાહ ! એવું બોલી ઉઠવાનું મન થાય તેવો આ સુંદર દોહો છે. પોતાની આત્માનુભૂતિની વાત કરતા તેઓ કહે છે કે, શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે તે પ્રમાણે ઈશ્વરને પ્રાપ્ત કરવા માટે મેં વ્રત, ઉપવાસ, તપશ્ચર્યા, સાધના જેવા અનેક ઉપાયો કરી જોયા. આ બધું કર્યા પછી પણ ઈશ્વરની પ્રાપ્તિ થઈ નહીં. કબીરદાસજીએ વિચાર્યું કે હવે કરવું શું? તેમણે સાધના, ઉપાસના અને તપશ્ચર્યાની વાત એક બાજુએ મૂકીને મનને સાવ નિર્મળ અને શાંત કરી દીધું. આટલું કરતાંની સાથે જ એક મોટો ચમત્કાર સર્જાયો ! તેઓ પહેલા ભગવાનની પ્રાપ્તિને માટે તેમની પાછળ પાછળ દોડતા હતા ત્યારે તેમને ભગવાન મળ્યા નહીં, પરંતુ ગંગા જેવું પવિત્ર અને નિર્મળ મન થયા પછી સ્વયં ભગવાન કબીરની પાછળ ફરવા લાગ્યા. ખૂબ ગહન અને વિચારવા જેવી આ વાત છે. નિર્મળ અને પવિત્ર મન એ ઈશ્વર પ્રાપ્તિનો સર્વોત્તમ ઉપાય છે.

ચૈતન્ય મહાપ્રભુ પણ આવું ગંગા જેવું નિર્મળ અને પવિત્ર મન ધરાવનાર ભક્ત શિરોમણી હતા. તેઓ જાણે ભક્તિના સદેહે વિચરતા સાક્ષાત્ સ્વરૂપ સમાન હતા. માત્ર બંગાળના જ નહિ પરંતુ સમગ્ર ભારત વર્ષના કૃષ્ણભક્તોમાં એમનું અગ્રગણ્ય સ્થાન છે. ભક્તિ-આંદોલનના તેઓ મહાન પુરસ્કર્તા હતા. આજે સમગ્ર વિશ્વમાં ‘હરે કૃષ્ણ હરે કૃષ્ણ, કૃષ્ણ કૃષ્ણ હરે હરે’ની ધૂનમાં મસ્ત થઈ કૃષ્ણભક્તિમાં જીવન

સમર્પિત કરનારા ઈસ્કોનના જે અનુયાયીઓ આપણને જોવા મળે છે એ પરંપરાના આઘસ્થાપક ચૈતન્ય મહાપ્રભુ હતા.

એમના જીવનનો એક સુંદર પ્રસંગ છે. સંસ્કૃત ભાષાના તેઓ પ્રકાંડ પંડિત હતા. એકવાર તેઓ જગન્નાથપુરીની યાત્રાએ જતા હતા. એ સમયમાં આજના જેવી ટ્રેનો કે મોટરવાહનોની કોઈ સગવડ હતી નહીં, એટલે જ્યાં જવું હોય ત્યાં પગે ચાલીને કે ગાડામાં બેસીને જવું પડતું. ચૈતન્ય મહાપ્રભુ પોતાના સાથીદારો સાથે પગપાળા જવાનું જ પસંદ કરતા. માર્ગમાં અમુક અમુક અંતરે રાતવાસો માટે મુકામ કરવાની નિશ્ચિત જગ્યાઓ પણ રહેતી. આ રીતે એક સ્થળે રાતવાસો કરી બીજે દિવસે સવારે નાહીધોઈ, પૂજાપાઠ કરી તેઓ આગળ પ્રયાણ કરવાની તૈયારીમાં હતા, ત્યાં દૂર એક વૃક્ષની નીચે બેસી ધ્યાનમગ્ન બની પૂજા કરતાં એક વૃદ્ધ બ્રાહ્મણની તરફ એમની નજર ગઈ.

ચૈતન્ય મહાપ્રભુને આ દૃશ્ય ખૂબ ગમી ગયું. તેઓ વૃદ્ધ બ્રાહ્મણની પાસે પહોંચ્યા. જઈને જુએ છે તો ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની મૂર્તિને સામે રાખી ભગવદ્ ગીતાનો પાઠ કરતાં કરતાં એ મહાશયની આંખોમાંથી આંસુની ધારા વહેતી હતી. ચૈતન્ય મહાપ્રભુ તો આ દૃશ્યને ભાવવિભોર બની જોતાં જ રહ્યાં. છેવટે જ્યારે પાઠ પૂરો થયો ત્યારે એ વૃદ્ધ બ્રાહ્મણને પ્રણામ કરતાં ચૈતન્ય મહાપ્રભુએ કહ્યું કે, ‘આપ વયોવૃદ્ધ છો અને સાથે સાથે જ્ઞાનવૃદ્ધ પણ છો. ગીતાના રહસ્યને આપ ખૂબ સારી રીતે જાણતાં લાગો છો. તો કૃપા કરીને મને પણ ગીતાનો રહસ્યાર્થ બતાવશો, તો હું આપનો આભારી થઈશ. હું પણ ગીતાનો અભ્યાસી છું અને

આપની પાસેથી વધુ જાણવાની મારી ખૂબ ઈચ્છા છે તો ગીતાનું રહસ્ય તમે મને સમજાવો.’

ત્યારે પેલા વૃદ્ધ બ્રાહ્મણે હાથ જોડીને કહ્યું, ‘અરે ભાઈ, સાચું કહું તો સંસ્કૃત તો મને આવડતું જ નથી. ગીતાના રહસ્યાર્થને પણ હું સમજતો નથી તો પછી તમને હું શું સમજાવું ?’

ચૈતન્ય મહાપ્રભુએ કહ્યું કે, એ વાત માની શકાય તેમ નથી. આપ જો ખરેખર ગીતાનો અર્થ સમજતા ન હો તો તમે આટલા બધા ધ્યાનમગ્ન બની ગીતાનો પાઠ કરી જ કઈ રીતે શકો ? તમે જરૂર કંઈક છુપાવી રહ્યા છો.

જવાબ આપતાં વૃદ્ધ બ્રાહ્મણે કહ્યું કે, “ભાઈ, મારે તારાથી શું છુપાવવાનું હોય ? હું સાચું જ કહું છું કે સંસ્કૃત વાંચતા પણ મને તો આવડતું નથી, પરંતુ હું જ્યારે ગીતાનો પાઠ કરવા બેસું છું ત્યારે મારી આંખોની સમક્ષ ચારે બાજુએથી ખૂબ મૂંઝાઈ ગયેલ અને સાવ દિશાશૂન્ય બની ગયેલ અર્જુન ભગવાન શ્રીકૃષ્ણને શરણે આવીને બેસી ગયો હોય એવું દેખાય છે. આ રીતે વિષાદથી ઘેરાયેલો અર્જુન પ્રભુને માર્ગદર્શન આપવા વિનંતી કરી રહેલ છે અને ત્યારે ભગવાન એને ગીતાના ઉપદેશનું અમૃતપાન કરાવી રહ્યા છે અને અર્જુન એ બધું સાંભળી રહ્યો છે. બસ, ગીતાનો પાઠ કરતાં મારી આંખોની સમક્ષ આ દૃશ્ય જ દેખાયા કરે છે. ભગવાનની ભક્તિ અને એની કૃપાથી જ મનુષ્યોનો ઉદ્ધાર થઈ શકે છે. આ સિવાય બીજું કંઈ જ હું જાણતો નથી. ગીતાના રહસ્યાર્થની પણ મને કોઈ ખબર નથી.”

વૃદ્ધ બ્રાહ્મણના આ શબ્દો સાંભળી એને પ્રણામ કરતાં ચૈતન્ય મહાપ્રભુએ કહ્યું, ‘ભક્તરાજ, ગીતાજીનો સાચો અર્થ તો તમે જાણો છો. સંસ્કૃતના મોટાં મોટાં પંડિતો અને વિદ્વાનો જે મર્મને પામી શક્યા નથી એને

આપ ખરેખર સમજી શક્યા છો અને એને માટે સંસ્કૃતના મોટા જાણકાર વિદ્વાન હોવાની પણ કોઈ જરૂર નથી. ગીતાના સાચા અર્થને તમે પકડી શક્યા છો. એના મર્મને તમે પામી શક્યા છો. મારા આપને કોટિ કોટિ પ્રણામ.’

શ્રદ્ધા અને ભક્તિભાવપૂર્વક કરવામાં આવતું કોઈ પણ કાર્ય એ પ્રભુની સાચી ઉપાસના છે. એને માટે પંડિત્યની કે વિદ્વતાની આવશ્યકતા રહેતી નથી. એને માટે જરૂર છે પેલા વૃદ્ધ બ્રાહ્મણના જેવા સાચા નિષ્કપટ, નિર્મળ હૃદયની. પછી બીજું બધું એની પાછળ આવીને ઊભું રહી જતું હોય છે.

સંસ્કૃતના એક સુભાષિતમાં આવી જ કંઈક વાત કરતાં કહેવામાં આવ્યું છે કે, ‘ન દેવો વિદ્યતે કપઠે ન પાષાણે ન મૃણમયે, દેવો તું વિદ્યતે ભાવે તસ્માદ્ ભાવો હિ કારણમ્’ અર્થાત લાકડાની, પથ્થરની કે માટીની મૂર્તિમાં ભગવાન રહેતાં નથી પરંતુ ભગવાન તો ભાવનામાં રહેલો છે. જેવી જેની ભાવના એ પ્રમાણેના એને દર્શન થતા હોય છે. એટલે એ બધામાં ભાવના એ જ મુખ્ય કારણ છે. એના વિના બધું શૂન્ય છે. ભાવના વિનાની ભક્તિ એ એકડા વગરના મીંડા જેવી છે. એનું કોઈ જ મૂલ્ય નથી.

આવા જ એક સંદર્ભમાં એકવાર કોઈ ભાઈએ મહાત્મા ગાંધીજીને ભક્તિનું રહસ્ય શું ? ઈશ્વરની સાચી ઉપાસના કઈ ? એવો પ્રશ્ન પૂછી નાંખ્યો.

ગાંધીજીએ પોતાની લાક્ષણિક ઢબે હસતાં હસતાં જવાબ આપતાં કહ્યું : “શુદ્ધ હૃદય, નિર્મળ મન અને અનાસક્તિપૂર્વક કરવામાં આવેલ નિષ્કામ કર્મ એ જ ઈશ્વરની સાચી ઉપાસના છે.”

ભક્તિ માટે કોઈ બાહ્ય આડંબર, માળા, તિલક વગેરેની આવશ્યકતા નથી.

(અનુસંધાન પેજ નં. ૨૧ પર...)

(૯) પૂજ્યશ્રી રંગ અવધૂતની ૬૬મી જન્મજયંતી

● ડૉ. અરુણ શેલત

ખેડા જિલ્લાના નવાગામના ભક્તોની આગ્રહભરી વિનંતીનો સ્વીકાર કરી પૂજ્ય બાપજી સમયસર નવાગામ પહોંચી ગયા.

ધરમપુરવાળા સંગીત સમ્રાટ દોસ્ત મહંમદ પણ આવવાના હોઈ તેમને સત્કારવા માટે પૂજ્યશ્રીએ થોડા પાઘડી પહેરેલા બ્રાહ્મણોને અમદાવાદ મોકલ્યા હતા.

જયંતીની વહેલી પરોઢે દોસ્ત મહંમદે રાગ ભૈરવી છેડ્યો. પૂજ્યશ્રીને અતિપ્રિય એવી “જય જય શિવશંકર” વાળી સ્તુતિ ગાવા માંડી પૂજ્યશ્રીએ તે સાંભળી એટલે ત્યાં હાજર એવા એક ભક્તને પૂછ્યું, “આ દોસ્તની કેસેટ વાગે છે?” ભક્તે કહ્યું, “ના બાપજી, એ પોતે ગાય છે, પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું, “એમને અહીં લઈ આવો.”

દોસ્ત મહંમદની મંડળીએ લગભગ દોઢ કલાક સુધી રાગ ભૈરવ ગાયો. એટલામાં બ્રાહ્મણો વેદઘોષ માટે આવ્યા. એટલે પૂજ્યશ્રી બોલ્યા, “આજે મારી જન્મજયંતી કુરાને શરીફથી શરૂ થઈ. અહીં સાડાચાર વાગ્યાથી ભગવાનને ખાનસાહેબ પોકારે છે. તમે બધા કેમ અત્યારે આવ્યા? પૂજ્યશ્રીએ ખાનસાહેબ પાસે બીજા ભજનો ગવડાવ્યાં.

બપોરે પાદુકાપૂજન ચાલતું હતું. ત્યાં પૂજ્યશ્રીએ ખાનસાહેબને ફરી બોલાવ્યા અને કહ્યું, “ભાઈ, મતવાલી પિયા કે દિદાર પાયે” વાળું ભજન ગાવ. ખાનસાહેબે ખૂબ જ ભાવવાહી લઢણમાં એ ભજન ગાયું. સમારંભને અંતે પૂજ્યશ્રીએ ભક્તોને જ્ઞાનામૃતથી તરબોળ કરી દીધા. પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું :

પ્યારા આત્મસ્વરૂપો !

હું નથી કીર્તનકાર કે નથી વ્યાખ્યાનકાર, નથી

લેખક કે નથી ઉપદેશક, નથી શાસ્ત્રી કે નથી પંડિત, નથી પ્રવચન કરતાં આવડતું કે નથી ભાષણ કરતાં આવડતું. છતાં તમારા શુદ્ધ પ્રેમથી આકર્ષાઈને આવ્યો તો હું જ, તમારે બારણે દેશને ભારરૂપ મનાતી એક જમાતની મામૂલી વ્યક્તિ તરીકે.”

“જેની પાસે સામર્થ્ય ને ઐશ્વર્યમાં મીંડુ છે તેવા અર્કિચન અવધૂત પાછળ ફાંફાં મારવાનું છોડી દઈ આત્મામાં જેટલા જલ્દી સ્થિર થાઓ તેટલું તમારે ને મારે બન્ને માટે શ્રેયસ્કર છે.

“અવધૂત તમને કહે છે કે, હે સુખાર્થી માનવો ! સુખને માટે જ્યાં ત્યાં વલખાં મારવાં છોડી દઈ એ અનંતના સુખસાગરને પકડો. એક અડધો કલાક પણ એ અનંત સુખના અધિષ્ઠાન સ્વરૂપ પરમાત્મા માટે ગાળો તો પસ્તાવાનું નહીં રહે. બાકી રામને છોડી સીતાનું હરણ કરવા મથનાર, ઈશ્વરને વીસરી ઐશ્વર્યની પાછળ દોડનારની ગતિ અંતે તો રાવણ જેવી જ થવાની છે.

કોઈને એમ થાય કે પ્રભુનું જેમ વધું ભજન કરીએ તેમ વધુ દુઃખો આવે છે. આવું સાંભળીને હસવું આવે છે. જેની પાસે જે વસ્તુ હોય તે જ વસ્તુ તે બીજાને આપી શકે છે. સૂર્યની પાસે અંધકાર માગો તો તે ઓસડ પૂરતો ય મળે ખરો? અંધકાર એણે જોયો નથી. એની પાસે એ છે નહીં. અક્ષય સુખનું નિધાન જેની પાસે છે, એની પાસે દુઃખ છે ક્યાં કે એ તમને આપે ?

હું જ્યાં જ્યાં જઉં છું, ત્યાં ત્યાં લોકો પૂછે છે કે આપનો કાર્યક્રમ શો? કથાનો સમય ક્યારે રાખ્યો છે? પણ ગંગાજીનો કાર્યક્રમ શો? વિશ્વકલ્યાણ માટે

નિત્ય, નિરંતર, નિરપેક્ષ, વિશુદ્ધ ભાવે વહ્યા કરવું તે જ. કોઈ તેના જળમાંથી માછલાં પકડે, કોઈ નૌકાવિહાર કરે, કોઈ નહેરો કાઢે વગેરે વગેરે, પરંતુ આમાં ગંગાને કંઈ કરવાનું જ નથી. તે જ રીતે સાચા સંત કે સાધુનું પણ તેમ જ છે. પોતાની બધી ઊર્મિઓ સમાવી દઈ આ શાન્તિબ્રહ્મ બનેલો હોય છે. આત્મકીડ, આત્મતૃપ્ત હોવાથી એને કંઈ કરવાનું નથી. છતાં રખે એમ માનતા કે એ કંઈ કરતો નથી. તે નિદ્રાલસ્ય પ્રમાદિની તામસ સોડમાં પથ્થરની જેમ પડી રહે છે.

એ કર્મ નોતરતો નથી. છતાં સહજ ભાવે સામે આવી પડે તેનાથી દૂર ભાગતો નથી. કર્તાપિણાનો અહંભાવ રાખ્યા વગર નિષ્કામનાથી ફળની આશા રાખ્યા વગર નિયતિએ મોકલેલ કર્મ કરે છે. એનું અનુસ્મરણ ઊઠતાં પહેલાં જ વિસારી આત્મલીન થઈ જાય છે.

સૂર્ય આમ તો કંઈ કરતો નથી અને છતાંય સર્વ કંઈ કરતો નથી શું ? એમ જ સંત પણ પોતાની આજુબાજુથી સૃષ્ટિમાં અનેક અકર્મ કર્મનું પ્રેરણાસ્ત્રોત છે. અનંતતામાં રહેતો હોવાથી એ સમયનો ગુલામ નથી. એનો મૂકવાક પ્રવાહ નિરંતર ચાલતો હોય છે. અનેક જીભથી બોલતો હોય છે. હાથ, પગ, દષ્ટિ, શ્વાસ અરે ! રોમેરોમમાંથી એનો વાગ્ધોષ વહ્યો જ જાય છે. એની આડીઅવળી વાતોમાં પણ શાસ્ત્રોનાં રહસ્યો ભર્યા જ હોય છે. એ સાંભળવાને કાન અને નિષ્ઠા માત્ર જોઈએ. ગંગાજીમાં અગાધ જળ ભરેલું છે. જે જેવું પાત્ર લઈ જાય તેવું તેને મળે ને ફૂટેલો ઘડો લઈ જાય તો નિરાશ થવું પડે.

પુણ્યકર્મનું કે સતકર્મનું ફળ સુખ તે બધાને જોઈએ છે. પણ સતકર્મ કરવાની વૃત્તિ ભાગ્યે જ કોઈને થાય છે. પાપ કે દુષ્કર્મનું ફળ દુઃખ તે કોઈને જોઈતું

નથી, પણ દુષ્કર્મ કરવામાં તો બધા હાંસાતુસીથી આગળ થાય છે.

લાભ જોઈએ છે ને કામ કરવું નથી. ગરીબમાં ગરીબ માણસને પણ શ્રીમંત જેટલો એશઆરામ જોઈએ છે પણ કષ્ટ ઉઠાવવું નથી. કર્મ કે તપ કરવું નથી ને ફળ જોઈએ છે. ઉત્તમમાં ઉત્તમ વાવવું નથી અને મબલખ લણવું છે. ભગવાન કહે છે કે, “કર્મણ્યેવાધિકાસ્તે મા ફલેષુ કદાયન”

હે માનવી ! ભાગે આવે તે કર્મ કર્યે જા અને ફળ તરફ દષ્ટિ ના રાખ. પરંતુ મનુષ્યને તો વાવ્યા વગર જ લણવું છે. આપણાં સુખ - દુઃખો માટે આપણે પોતે - આપણાં કર્મો જ જવાબદાર છે. બેશક કંઈક દુઃખો માટે સામાજિક પરિસ્થિતિ જવાબદાર છે, પણ એવા સમાજના નિર્માણ માટે આપણે જવાબદાર નથી ? આપણે સુધરીએ, આપણા દોષો દૂર કરીએ તો સમાજ જરૂર સુધરે.

બીજી તરફ કેટલાક ધાર્મિક કહેવડાવતા લોકો ધર્મ કે અધ્યાત્મને નામે ભૌતિક વિકાસને ગાળો ભાંડે છે. પણ ભૌતિકતાના સહારા વર્ગ ધર્મ કે આધ્યાત્મ માત્ર જીભને ટેરવે ને કાગળિયા ઉપર જ રહેવાનું છે. શરીર વગરના આત્મા કંઈ જ કરનાર નથી. પણ આત્મા વગરનું શરીર આધ્યાત્મ વગરની ભૌતિકતા ગંધાઈ ઊઠવાનું છે. ગંધાઈ રહ્યું છે. માટે ભગવદધિષ્ઠાન વગરની જગત્સુધારાની સર્વ વાતો વંધ્યાની સુવાવડના મનસૂબા માફક નિષ્ફળ જવાની છે. એક તરફ ઠેઠ ઈશ્વરના ઈનકાર સુધીની ગર્જના કરનાર સ્વયં ઉન્મત વિશ્વાસસુધારકોની આ દિશા છે તો બીજી તરફ હાથમાં કે ગળામાં માળા લઈ ભગવાનની હૃદયહીન માત્ર મૌખિક બાંગ પોકારનાર કહેવાતા ધાર્મિક લોકોની બીજી દિશા છે.

દાનમાં જમણા હાથે કરેલું ડાબો હાથ ન જાણે

એ સાવચેતી રાખવાની જરૂર છે ; નહીં તો અહમ્ વધે ને અધ:પતન સામું ધસે, એવી જ રીતે પોતાના ધાર્મિક સાધનનો જાહેર પ્રદર્શનનું રૂપ આપી સોંધી સિદ્ધિની શોધમાં દંભાદિ આસુરી સંપત્તિના અખાડા તરફ ઘસડાઈ જઈ, વિનાશના ગર્તમાં, અધ:પતન પામી નાશ પામવાનો સંભવ કંઈ ઓછો નથી.

પોતાને આપેલી સંપત્તિથી કોઈ પણ પ્રાણીની આંતરડી ઠારવી તેનું નામ ઈશ્વરપૂજન છે અને એવી એક પણ વ્યક્તિ નહીં મળે કે જેમને પરમાત્માએ કાંઈ જ સંપત્તિ બક્ષી ન હોય !

ધ્યારા આત્મસ્વરૂપો ! વધુ શું કહું? આખા વિશ્વને ગુરુ માનનાર અવધૂત દરેક વસ્તુ, દરેક શબ્દ, અરે દરેક અક્ષરમાંથી બોધકણિકા મેળવી એ અનંત કણિકારાશીના રસાસ્વાદમાં તલ્લીન બની મસ્ત રહે છે.

આયુષ્ય ચંચળ છે, એક દિવસ એ ઓચિંતાનું નાશ પામવાનું છે. માટે જે કાંઈ કરવાનું હોય તે કાળની રાહ જોયા વગર એકદમ હાથ ધર્યે જ છૂટકો.

ધનનો ફાવે તેટલો સંગ્રહ કરો, એક દિવસ એ ભૂતકાળ બની જવાનો છે. અંતકાળે એક કોડી પણ સાથે આવવાની નથી. માટે નાવમાં ભરાયેલા પાણીની માફક એને ઉલેચે જ રાખો. નહીં તો જીવનનૌકાને ડુબાડી દેશે.

એ ધનથી ખરીદાયેલા સર્વ ભોગો અને ભોગસાધનો પણ કાયમ ટકવાના નથી. એ શરીર અને ઈન્દ્રિયોને નિયોવીને કૂચા કરી ફેંકી દેશે. માટે એ પહેલાં જ એક માત્ર અવિનાશી ને સદા સાથે રહેનાર ધર્મનો જ પુણ્યબળ ને સત્કર્મનો જ સંગ્રહ કરો ને સુખી થાઓ.

સર્વ પ્રકારના વાદથી દૂર રહો. કારણ કે એવા વાદ વિવાદોથી વેરનો અગ્નિ ભભૂકી ઊઠે છે અને પરસ્પર રહેલા સ્નેહધાગાને બાળી નાંખે છે ને જીવન

સ્નેહશૂન્ય અકારું બની જાય છે. એવા વિસંવાદો દૂર કરી સત્ય એવા ધર્મનો જ સંગ્રહ કરો.

ભૌતિક વસ્તુઓનો લોભ, એ જ પાપનું મૂળ છે. લોભનો ત્યાગ કરો. પ્રામાણિક ઉદ્યમથી જ મળે તે પરમાત્માના બાળકો પ્રતિ વહેંચી સંતોષથી ભોગવો.

વળી “નવાગામ”ના પહેલા અને છેલ્લા અક્ષરો “નમ” શું કહે છે ? અહંકાર બાજુએ મૂકી પરમાત્મ ભાવે પ્રાણીમાત્રને નમો, નમન કરો. વચલા અક્ષરો “વાગ” શું કહે છે ? મરાઠીમાં વાગનો અર્થ “વર્તનકર” એ થાય છે. માટે વિફળ વાચાળતા છોડી જેવું બોલો તેવું ચાલો. વૃત્તિ, વાણી ને વર્તનમાં એકતા રાખો. મનમાં એક, વચનમાં બીજું ને વર્તનમાં કંઈક ત્રીજું જ એ દુરાત્માની રીત છે અને મનમાં એક, વચનમાં એક અને વર્તનમાં પણ એક, તે મહાત્માનું લક્ષણ છે.

તમે બધા એકદિલ, એકવાક ને એકવર્તન થાઓ એવું ઈચ્છું છું. આવી એક દિલી, એકતાને ઉત્સાહ રહો ને વૃદ્ધિમંત થાઓ એવું અંતર્યામી પરમાત્મા પાસે માગું છું.

“ૐ શાન્તિ : શાન્તિ : શાન્તિ :”

અલખનો આરાધક, પ્ર. આ. પૃ. ૫૩૩

□

સુવાક્યો

- (૧) વ્યગ્ર ચિત્તે જપેલો જપ નિષ્ફળ જાય છે.
- (૨) પ્રમાદથી શ્રવણ કરેલી હરિકથા નિષ્ફળ જાય છે.
- (૩) સંશયગ્રસ્ત ગુરુમંત્ર નિષ્ફળ જાય છે.
- (૪) કોઈ પણ વ્યક્તિનો પ્રેમ ઓછો થયેલો જણાય તો તમારા મનને પૂછજો કે ક્યાંક તમારી અપેક્ષાઓ તો વધી નથી ગઈ ને !

● રંગ અવધૂત

(૧૦) સાધુઓનો સાધુ

● સંકલન : દ્વારકાદાસ ભટ્ટ

એક ભાઈએ ઈશ્વરને પ્રાપ્ત કરવા એક ગુફામાં ૬ વર્ષ તપ કર્યું અને ભગવાનને પ્રાર્થના કરી કે ‘મને એવો કોઈ આદર્શ પુરુષ બતાવો કે જેનું અનુકરણ કરીને મારી સાધનામાં આગળ વધું.’

તે રાત્રિએ તેની પાસે એક દેવદૂત આવ્યો અને કહ્યું - ‘તારે સદ્ગુણો અને પવિત્રતામાં સૌથી ચઢિયાતા બનવું હોય તો એક ભિખારી કવિતા ગાતો ગાતો - બધાથી અપમાનિત થતો ફરે છે. તેને તું આદર્શ પુરુષ માન.’

આ ભાઈ તે ભિખારી - કવિતા ગાનારની શોધમાં નીકળ્યો અને તેને શોધી કાઢ્યો. અને તેને પૂછ્યું - ભાઈ ! તમે કેવા સત્કર્મ કર્યા છે કે જેથી ઈશ્વરે દેવદૂત દ્વારા મને તમારું નામ આપ્યું છે !

ભિખારીએ આ તપસ્વીને વંદન કર્યા અને કહ્યું - ‘હે મહાત્મા ! મારી મશ્કરી ન કરો, મેં કોઈ સત્કર્મ કર્યું નથી કે નથી કોઈ તપ કર્યું, નથી કોઈ પ્રાર્થના કરી. હું તો માત્ર કવિતા ગાઈને લોકોને રીઝવું છું. એમ કરતાં જે ટુકડો રોટલો મળી જાય તે ખાઈને સંતોષ માનું છું.

તપસ્વીએ કહ્યું - ‘ના, ના, તમે કોઈ સત્કર્મ જરૂર કર્યું છે.’ ગાયક ભિખારીએ કહ્યું - ‘મેં કોઈ સત્કર્મ કર્યું હોય એવું મારી જાણમાં નથી.’

તપસ્વીએ પૂછ્યું - ‘તો તમે ભિક્ષુક કઈ રીતે બન્યા ? શું તમે ઉડાઉ હતા ? પૈસા વેડફી નાખ્યા કે વ્યસની હતા ?’

ગાયકે (ભિક્ષુકે) કહ્યું - હું ઉડાઉ નથી કે વ્યસની પણ નથી. પરંતુ એક દિવસ એક ગરીબ સ્ત્રીને

ભયભીત અવસ્થામાં દોડતી જોઈને એની તપાસ કરતાં મને જાણવા મળ્યું કે, એનો પતિ અને એના સંતાન દેવું ભરવા માટે વેચાઈ ગયા છે અને લેણદાર - વ્યક્તિ આ સ્ત્રીને વેચીને તેનું લેણું વસૂલ કરવા આ સ્ત્રીને પણ વેચવા તૈયાર થયો છે. આ રૂપવાન સ્ત્રીને ખરીદવા કેટલાક લોકો તૈયાર હતા. પરંતુ મેં તેને મારે ઘેર લઈ જઈને તે લોકોના પંજામાંથી બચાવી અને મારી મિલકત તેના લેણદારને આપીને તેના પતિ અને બાળકોને પણ લેણદારના પંજામાંથી બચાવ્યા. આ બાઈને તેના પરિવાર ભેગી કરી. આમ કરતાં મારી આજીવિકાના સાધનો ચાલ્યાં ગયાં અને હું કવિતા ગાઈને લોકરંજન કરું છું અને ટુકડો રોટલો મળે તે ખાઈને આનંદમાં રહું છું.

પરંતુ તપસ્વી મહાત્મા ! શું આવું કોઈ બીજાએ નહીં કર્યું હોય ? આ સાંભળીને પેલા તપસ્વીની આંખમાં દળદળ આંસુ પડવા લાગ્યાં અને તે પેલા ભિક્ષુકને ભેટી પડ્યો અને કહ્યું - ‘મારા માટે આદર્શ પુરુષ તમે જ છો.’

(વાંચન સંગ્રહમાંથી)

□

સુવાક્ય

જેનું મુખ જે બાજુ વળેલું હોય છે, તે બાજુની પ્રમાણેનું જે તે બધું દેખાયા કરે છે.

સંસારમાં રસ રહેતો હશે તો સંસારી બનશો. પ્રભુમાં રસ રહેતો હશે તો પ્રભુમય બનશો.

● શ્રીમોટા

(૧૧) પૂજ્ય શ્રીયોગાનંદ સરસ્વતી ઉર્ફે ગાંડા મહારાજ

● વાસુદેવ નંદુરબારકર

શ્રી ગાંડા મહારાજનો જન્મ તારીખ ૨૯-૧૧-૧૮૬૮ને માગશર સુદ પુનમ (દત્ત જયંતી) સંવત ૧૯૨૫ રવિવારના રોજ સુરત પાસે આવેલા તલંગપુર ગામે અનાવિલ બ્રાહ્મણ કુટુંબમાં થયો હતો. તેમની માતાને પુત્ર સંતાન ન હોવાથી તેમણે શિવરાત્રીનું વ્રત કર્યું હતું. જન્મ સમયે તેમનું નામ કલ્યાણ હતું પરંતુ ભોળા, અલ્લડ સ્વભાવને કારણે સહુ લાડમાં તેને “ગાંડો” કહીને બોલાવતા હતા. માતાનું નામ કાશીબહેન અને પિતાનું નામ ડાહ્યાભાઈ હતું. જમનાબહેન તેમની બહેનનું નામ હતું. કલ્યાણજીનું લગ્ન નાનપણમાં કેસરબહેન સાથે થયું હતું.

અભ્યાસ પૂરો થતાં કુટુંબને મદદરૂપ થવાની ભાવનાથી, શિક્ષકની નોકરી સ્વીકારી પણ આગળ જતાં પિતાજીના કહેવાથી ખેતીનો વ્યવસાય સ્વીકાર્યો હતો. તે સમયે આ આફ્રિકામાં સારા પગારથી નોકરી મળે તેમ હતી છતાં પિતૃઆજ્ઞા પ્રમાણે એ નોકરી સ્વીકારી નહોતી. પરંતુ ખેતીમાં મન સ્થિર ન થતાં ને પિતાજીની અનુમતિથી મદ્રાસ ખાતે નોકરીમાં જોડાયા. પણ સંજોગો અને કારણોવશાત તલંગપુર પાછા આવી કાપડની દુકાન શરૂ કરી હતી. કલ્યાણજીના ભોળા સ્વભાવનો લોકો ગેરફાયદો ઉઠાવતા. એટલે તે દુકાન બંધ કરી નિકોરા ગામે નાનકડો ધંધો શરૂ કર્યો. અહીં નર્મદાપરિક્રમાવાસીઓને ગજા ઉપરાંત કલ્યાણજી મદદ કરતા. જેથી તેમના પત્નીએ કલ્યાણજીના પિતાજી ડાહ્યાભાઈને વિગતોથી વાકેફ કર્યા હતા.

પિતાજીએ પુત્રના વ્યવસાયની વિગતો તપાસતાં પુત્રને ઠપકો આપ્યો. આ કારણે, પુત્રને લાગ્યું કે સંસારમાં સૌ સ્વાર્થનાં સગાં છે. બાળપણનાં શિવભક્તિના અને વૈરાગ્યના સંસ્કાર બળવત્તર

બનતાં તેઓએ ગૃહત્યાગ કરી જંગલમાં જઈ તપશ્ચર્યા કરવા લાગ્યા.

નર્મદાજીના પ્રદેશમાં શૂલપાણની ઝાડીમાં ભીલોએ માત્ર લંગોટી રહેવા દઈ બાકીનું બધું લૂંટી લીધું. તે પછી ઝૂં કારેશ્વર પાસેનાં ગાઢ જંગલમાં પર્ણકૂટી બનાવી તપસ્યા કરવા લાગ્યા. બીલીનાં પાંદડાં અને નર્મદાનું જળ એજ તેમનો આહાર હતો. ભીલ લોકોનું હૃદયપરિવર્તન થતાં ગાયના દૂધનો પ્રબંધ તેઓએ કર્યો. અહીં ભીલ લોકોના શરીરનાં રોગ નિવારણના ઉપાય પણ કલ્યાણજી બતાવતા હતા.

તપસ્યા અને અનુષ્ઠાન બાદ પણ ગુરુદર્શન - ગુરુપ્રાપ્તિ ન થયાનું દુઃખ કલ્યાણજીને થતું હતું. બાજુમાં પાંડુરંગબાબાનો સંપર્ક થયો. તેઓએ આશ્વાસન આપ્યું કે તેમના ગુરુ શ્રી વાસુદેવાનંદ સરસ્વતી છે અને ટૂંક સમયમાં તેમનો મેળાપ થશે.

શ્રી કલ્યાણજી ગુરુની શોધમાં ચિખલદા, તિલકવાડા, ચાણોદ વગેરે સ્થળે પ્રવાસ કર્યો છેવટે શિનોર મુકામે માર્કેશ્વરના મંદિરમાં ગુરુદર્શન થયાં. શિષ્યની આકરી કસોટી તરીકે સ્વામી મહારાજ આઠ દિવસ સુધી શિષ્ય સાથે બિલકુલ બોલ્યા નહીં. છેવટે અહીં આવી રોજે બેસી રહેવા પાછળ શી ભાવના છે એવો પ્રશ્ન સ્વામી મહારાજે કર્યો. જવાબમાં ભાવિ ગાંડા મહારાજે શ્રદ્ધા સાથે કહ્યું કે, “આપના સમર્થ ચરણકમળ મને ભગસાગર પાર કરાવશે તે વિશ્વાસે હું આપના શરણે આવ્યો છું.” એમ કહી પોતાનો પરિચય અને પૂર્વ ઈતિહાસ રજૂ કર્યો. તે પછી સ્વામી મહારાજે નિકોરા ગામે શિવમંદિરમાં કલ્યાણજીને યોગદીક્ષા આપી અને કહ્યું કે “અહીં ભગવાન શંકર સામે નિત્ય યોગસાધના કર. શ્રદ્ધા પ્રમાણે શંકર ભગવાન તને ફળ આપશે.”

તે પછી સ્વામી મહારાજે કલ્યાણજીને ઘેર જઈ માતાપિતાની માફી માંગી, તેઓની આજ્ઞા લઈ દ્વારકા મુકામે ચતુર્માસ દરમ્યાન મળવા જણાવ્યું. કલ્યાણજીએ તે મુજબ અમલ કરી, માતાપિતાની રજા લઈ દ્વારકા પહોંચી ગયા.

સ્વામી મહારાજની આજ્ઞા પ્રમાણે બેટ દ્વારકા, રાજકોટ અને સરસ્વતી નદીના તીરે સિદ્ધપુર શિવમંદિરમાં નિવાસ કર્યો. તે પછી ડાકોર, ઉજ્જૈન, ગરુડેશ્વર, ભરૂચ વગેરે સ્થળે જવાનું થયું. છેલ્લે પિતાની અંતિમ સમયની સેવા - ફરજ પણ પૂર્ણ કરી અને હજી સુધી સંન્યાસ ગ્રહણ કરવાનો બાકી હોઈ ડાકોરના શ્રી કૃષ્ણાનંદ સરસ્વતી પાસેથી નામભિધાન અને દંડદીક્ષા લીધી. હવે યોગાનંદ સરસ્વતી નામભિધાન થયું.

સ્વામી મહારાજે આદરેલું લોકજાગૃત્તિનું કામ ગાંડા મહારાજે આગળ ઘપાવ્યું. જીવનના ઉત્તરાર્ધમાં મરાઠાવાડા ક્ષેત્રમાં પાથરી, ગોપેગાંવ ગુંજ ઈત્યાદિ સ્થળોએ લોકોનું માર્ગદર્શન આપતા હતા. છેલ્લે ગુંજ તા. પાથરી, જિ. પરભણી મહારાષ્ટ્રમાં તા. ૬-૪-૧૯૨૯, ફાગણ વદ-૧૨ સંવત ૧૯૮૫ના રોજ સમાધિ લીધી.

શ્રી યોગાનંદના દેહવિલય પહેલાં તેઓ બીમાર હતા ત્યારે તેમના ગુરુબંધુ પૂજ્ય શ્રી રંગ અવધૂત મહારાજ તેમની સેવામાં રોકાયા હતા. પરંતુ દેહ વિલય પહેલાં એક - બે દિવસ પૂર્વે જ શ્રી રંગ અવધૂતજીને ભગવાન દૃષ્ટાંત આપ્યો કે તેમના ભાઈ નારાયણ મુંબઈમાં સખત બીમાર છે. માટે તરત જ ત્યાં જવું. આથી ગાંડા મહારાજના દેહત્યાગ સમયે પૂજ્ય શ્રી રંગઅવધૂત મહારાજ હાજર રહી શક્યા ન હતા.

શ્રી યોગાનંદ સરસ્વતી ઉર્ફે શ્રી ગાંડા મહારાજે ઘણી સાહિત્ય સેવા કરી છે. મુખ્ય ગ્રંથોમાં (૧) શ્રી ગુરુમૂર્તિ ચરિત્ર (૨) સ્ત્રીધર્મનિરૂપણ (૩) પુરુષધર્મનિરૂપણ (૪) આજ્ઞાનતિમિરદીપક (મરાઠીમાં ટીકા) વગેરે છે.

શ્રી વાસુદેવ લીલામૃત, પ્ર. આ. પૃ. ૩૦૯

□

(૧૨) સેવાસદન સમાચાર

● પ્રદ્યુમ્ન પટેલ

તા. ૧૧-૯-૨૦૧૪, નારેશ્વર : સંત ભગવંત સ્વરૂપ બ્રહ્મલીન શ્રી રંગ અવધૂતજી મહારાજની પવિત્ર તપશ્ચર્યા ભૂમિ નારેશ્વર ખાતે શ્રી રંગસદનમાં પૂજ્ય સ્વામી અધ્યાત્માનંદજી મહારાજની નિશ્રામાં તા. ૧૧/૯/૨૦૧૪ થી ૧૫/૯/૨૦૧૪ સુધી મૌન-ધ્યાન શિબિરનું આયોજન થયું. કાષ્ટ મૌન સાથે ૨૫ મુમુક્ષુ ભાઈ-બહેનોએ દરરોજ સવારે ૬.૦૦ થી ૮.૦૦; ૧૦ થી ૧૨, બપોરે ૩.૦૦ થી ૫.૦૦ અને રાત્રે ૮.૩૦ થી ૧૦.૦૦ વાગ્યા સુધી સામૂહિક જપ-ધ્યાન કર્યા. દરરોજ સાંજે શ્રી રંગ અવધૂતજીની સમાધિ ખાતે સામૂહિક પ્રાર્થના-આરતીનો પણ સૌએ લાભ લીધો. આ શિબિર દરમિયાન ભોજનમાં ખાંડ-ગોળ, મીઠું, મરચું, મસાલા, તેલ અને ઘી પીરસવામાં આવ્યાં નહીં.

શિબિરની પૂર્ણાહૂતિ પ્રસંગે સૌએ પોતાનો પ્રતિભાવ આપતાં કહ્યું કે તેઓ સૌ નિયમિત જપ-ધ્યાન તો કરે જ છે; પરંતુ અહીંની એકાગ્રતા વિશેષ અનુભવાઈ, સૌએ અનુરોધ કર્યો કે ફરીથી આ પ્રમાણે શિબિરનું સત્વરે આયોજન કરવું. પૂજ્ય સ્વામીજીએ તેમાં સંમતિ આપતાં સૌએ આનંદ વ્યક્ત કર્યો.

નર્મદા તટે સાયંકાલીન ધ્યાન અને જપનો વિશેષ આનંદ પ્રાપ્ત થયો. આ સમગ્ર વ્યવસ્થા ડૉ. ઈન્દુભાઈ દવે દ્વારા કરવામાં આવી. શિબિરાર્થીઓને આશ્રમ તરફથી ૬૫૦ રૂપિયાની કિંમતનું શિવાનંદ સાહિત્ય, ભજનની CD અને સુંદર બગલ થેલો

વગેરે આપવામાં આવ્યાં.

□

(૧૩) રક્તમાં હિમોગ્લોબિનની ઉણપ - એનિમિયામાં આયુર્વેદ

● ડૉ. હરિપ્રિયા પટેલ

આયુર્વેદ એ સંપૂર્ણ ચિકિત્સા શાસ્ત્ર છે. જેમાં આધુનિક ચિકિત્સા શાસ્ત્રમાં દર્શાવાયેલ રોગોનો ઉપદ્રવ રહિત ઈલાજ ઉપલબ્ધ છે. આજે ભારતમાં એનિમિયા ખૂબ જ વ્યાપક રીતે જોવા મળે છે. ખાસ કરીને સ્ત્રીઓ અને બાળકોમાં તેનું પ્રમાણ ઘણું વધારે છે. સામાન્ય રીતે સ્ત્રીઓમાં અને પુરુષોમાં અનુક્રમે ૧૨ થી ૧૪% અને ૧૪ થી ૧૬% જેટલું હિમોગ્લોબિનનું પ્રમાણ હોવું જોઈએ. પરંતુ આ પ્રમાણે ન હોય તો તેને એનિમિયા-રક્તક્ષીણતા કહેવામાં આવે છે. આયુર્વેદમાં પણ રક્તનું ધાતુ તરીકે વર્ણન છે. જેનું કામ જીવન આપવાનું છે.

હિમોગ્લોબિન હવાના ઓક્સિજનને બધાં નાનાં મોટાં અંગોને પહોંચાડે છે. જો તેનું પ્રમાણ ઓછું થાય તો એનિમિયામાં નીચે મુજબનાં લક્ષણો જોવા મળે છે.

- ખૂબ થાક લાગવો.
  - ચક્કર આવવા.
  - છાતીમાં દુઃખાવો થવો.
  - હૃદયનાં ઘબકારા વધે અથવા અનિયમિત થાય.
  - ચહેરો, નખ, આંખોમાં ફિક્કાશ લાગે.
  - શ્વાસ ચઢે.
  - માથું દુઃખે.
  - હાથ-પગ ઠંડા પડવા.
- જેમ - જેમ રક્તમાં હિમોગ્લોબિનનું પ્રમાણ ઘટે તેમ-તેમ લક્ષણો વધતાં જોવા મળે છે.
- અપૂરતું પોષણ, ક્યારેક આડેધડ કરાતું ડાયેટીંગ, કોઈ ચેપી રોગનો હુમલો, પાઈલ્સ (હરસ-મસા) જેવા રોગ, કોઈ પણ મોટા ઓપરેશન પછી હિમોગ્લોબિન ઓછું થવાની શક્યતા રહેલી છે.
  - ઓછું થતું રક્ત એ જીવન શૈલીને પણ અસર કરે છે. જેથી તેનો તુરન્ત ઉપચાર કરવો જોઈએ.

હિમોગ્લોબિન વધારવા શું કરવું ?

- કોઈ ચેપી રોગનાં કારણે ઓછું પ્રમાણ હોય તો તેની દવા લઈ મૂળ કારણ દૂર કરવું.
- તમાકુ, સિગારેટ, દારુ વગેરે વ્યસનનો ત્યાગ કરવો.
- દરેક પ્રકારનાં ફળોનાં રસનો ઉપયોગ કરવો. ફળોમાં આયર્ન હોય છે. ખાસ કરીને તડબૂચ, ટેટી, કેરી, દ્રાક્ષ, ટામેટો, નારંગી, મોસંબી, કેળાં પેર વગેરે લેવાં જોઈએ.
- દરેક પ્રકારનાં કઠોળ, અનાજનો ઉપયોગ વારાફરતી કરવો. બ્રાઉન રાઈસ, રાગી વગેરેમાંથી પણ આયર્ન મળી રહે છે.
- સૂકામેવામાં બદામ, કાજુ, એપ્રીકોટ, ખજૂર, અંજીર વગેરેમાં આયર્નનું પ્રમાણ વધુ હોય છે.
- લીલા શાકભાજીનો પણ પૂરતો ઉપયોગ કરવો. ખાસ કરીને પાલક, બીટ, ટામેટાં વગેરેનો સૂપ કે જ્યૂસ બનાવી પી શકાય.
- સુવાની, મૂળાની ભાજી, કાકડી, કોબી, ગાજર, વગેરેમાં પણ આયર્ન, વિટામીનનું પ્રમાણ વધુ હોય છે.
- વીટામીન-સી, વીટામીન B₁₂, ફોલિક એસિડ મળે તેવાં ખોરાક લેવાં.
- જાસૂદનું ફૂલ પણ આયર્નનું ઊંચું પ્રમાણ ધરાવે છે. તો તેની પેસ્ટ, સ્વરસ ઉપયોગ કરી શકાય.
- આધુનિક ચિકિત્સા શાસ્ત્રમાં આયર્નનું પ્રમાણ વધે તે માટેની ટેબ્લેટ ઉપલબ્ધ છે જેનાથી કબજિયાત થતી જોવા મળે છે. તેનાં કરતાં આયુર્વેદમાં પુર્નનવા મંડૂર સપ્તામૃત લોહ જેવાં નિર્દોષ ઔષધો આપેલ છે. જે કુશળ, અનુભવી વૈદ્યની દેખરેખ હેઠળ લેવાં જોઈએ. □

(૧૪) વાસનાક્ષય અને મનોજય

● સં. : ધીરુભાઈ અધ્વર્યુ

આત્મદર્શનની આડે બે અંતરાયો છે, (૧) મન અને (૨) વાસના. મહાનુભાવો મનોજય અને વાસનાક્ષય ઉપર જ ભાર મૂકે છે. વાસના જ સંસારવૃક્ષનું બીજ છે, વાસના જ જન્મમરણનું કારણ બને છે. એટલે એ કારણશરીર છે, કારણશરીર ન હોય તો સૂક્ષ્મ અને સ્થૂળ શરીરનો સંભવ જ નથી.

વાસનાક્ષયનાં અનેક સાધનો શાસ્ત્રોએ વર્ણવ્યાં છે. પણ અમોઘ સાધન તો ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે ગીતામાં કહ્યા પ્રમાણે “સર્વકાળે તું મારું સ્મરણ કર અને યુદ્ધ કર” છે. વાસનાક્ષય અર્થે ભગવાનના નામનું સ્મરણ એક સાદું, સરળ છતાં અમોઘ સાધન છે. ભગવાનના સ્મરણમાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત અને અહંકાર કેન્દ્રિત થાય છે એટલે વિષયોનું સ્મરણ કે ચિંતન થતું જ નથી.

સોનું સુવર્ણકારની દૃષ્ટિમાં સુવર્ણ જ હોય છે જ્યારે સામાન્ય માનવીની નજરમાં અહંકાર હોય છે. વસ્તુ એક જ છે, દૃષ્ટિકોણ અલગ છે. આ દૃષ્ટિભેદના કારણે આત્મદર્શન-આત્મસાક્ષાત્કાર શક્ય બનતો નથી. “હું બધામાં છું, બધાં મારામાં છે” એ પ્રકારે જીવ-ઈશ્વર ઓતપ્રોત છે, એ વાત બુદ્ધિમાં ઉતારવી જરૂરી છે. દીપક અને પ્રકાશ, પાણી અને લહેરો બાદ્ય દૃષ્ટિએ ભિન્ન ભાસે છે પણ હકીકતે અભિન્ન છે. મીઠી વાનગીઓના નામ, રૂપ, આકાર ભિન્ન હોવા છતાં તેમાં રહેલ મધુરતા-પરમતત્ત્વ તો એક જ છે.

ગીતામાં વર્ણવ્યા પ્રમાણે દોરામાં મણકાઓના સમૂહો પરોવાયેલા છે, એ જ રીતે સર્વ ભગવાનમાં પરોવાયેલું છે. સર્વભૂતોને આત્મામાં જોનાર અને

સમસ્ત ભૂતોમાં આત્મદર્શન કરનાર કોઈની નિંદા કરતો નથી. વિભક્તભાવ કેવળ અજ્ઞાન છે. આ ઉપરાંત “સર્વભૂતોનું સનાતન બીજ મને જાણ” એમ પણ ભગવાને અર્જુનને કહ્યું છે.

મનોજય :

અન્નમયકોષ કિંવા સ્થૂળ શરીરમાં સૂક્ષ્મ અને કારણશરીર છે. મનોમય, પ્રાણમય, વિજ્ઞાનમય અને આનંદમય કોષ દ્વારા જે સૂક્ષ્મ વૃત્તિઓ જાગ્રત થાય છે કે જે ભાવ અનુભવાય છે તે બધાંય અંતઃકરણ હોવાથી “અંતઃકરણ ચતુષ્ટય” એવી સંજ્ઞા શાસ્ત્રોમાં આપવામાં આવી છે.

અંતઃકરણની ક્રિયાઓના પ્રકારમાં ભેદ હોવાના કારણે પ્રકારભેદે મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત અને અહંકાર એમ પૃથક પૃથક સંજ્ઞાઓ પણ આપવામાં આવી છે. અંતઃકરણમાં સંકલ્પ, સારાસાર વિવેક, ચિંતન અને અહંકૃતિ એવા ચાર વિભાગ ગણાયા છે.

આ ઈષ્ટ છે - આ અનિષ્ટ છે, આમ કરું-તેમ કરું વગેરે જે સંકલ્પ-વિકલ્પ થાય છે તે ક્રિયાને ‘મન’ સંજ્ઞા આપવામાં આવી છે. સંશય એ જ મનનો સ્વભાવ છે. સંકલ્પ-વિકલ્પ ટળે અને એક નિશ્ચયાત્મક નિર્ણય આવે તેને ‘બુદ્ધિ’ સંજ્ઞા આપવામાં આવી છે. નિશ્ચયાત્મક વલણ એ બુદ્ધિનું કાર્યક્ષેત્ર છે. નિશ્ચયાત્મક નિર્ણયનું વારંવાર સ્મરણ કરવું એને જ ચિંતન કહેવામાં આવે છે. બુદ્ધિ અને ચિત્ત દ્વારા જે નિશ્ચયાત્મક નિર્ણય થયો હોય તે અનુસાર ક્રિયા કરવી કે કેમ તે અહંકૃતિ દ્વારા નિશ્ચિત થાય છે.

જેના વડે પ્રાણી મનન કરે છે તે અંતઃકરણને “મન” સંજ્ઞા આપવામાં આવી છે એવો મત શ્રીમદ્ શંકરાચાર્યનો છે. એવું મન તે જ શરીરમાં રહેલો મનોમય કોષ છે. અનેક જન્મજન્માંતરના કર્મ સમુચ્ચયના સંચિત સંસ્કારોના પરિણામે સંકલ્પ-વિકલ્પનો ઉદ્ભવ થાય છે. તેમાં નવા સંસ્કારો ઉમેરાતા જાય છે, તેથી જ મન બંધનનું કારણ બને છે.

વિષયાધ્યાસયુક્ત મનને યેનકેન પ્રકારે તેમાંથી છોડાવવાનો પુરુષાર્થ કરવો પડે છે. તેથી જ મનોજય, મનોનિગ્રહ, શમ આદિ શબ્દો દ્વારા એ જ વાતનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવે છે. મન બળવાન છે, પ્રમાદી છે, ચંચળ છે તેને વશ કરવું એ વાયુને વશ કરવા જેવું દુષ્કર છે, છતાં ભગવાને ગીતામાં કહ્યા પ્રમાણે અભ્યાસ અને વૈરાગ્ય વડે તેને વશ કરી શકાય છે.

મનની ચંચળતાનો માનવીને ખ્યાલ આવવો મુશ્કેલ છે. એટલે સુધી કે મન અને માનવી અભિન્ન બન્યાં છે. વાયુ ગતિમાન છે, વિદ્યુત ગતિમાન છે, પ્રકાશ ગતિમાન છે, શબ્દ પણ ગતિમાન છે. પણ એ બધાંયની ગતિ કરતાં મન અધિક ગતિમાન છે અને છતાંય એ થાકતું નથી, પણ હતાશ થવાની જરૂર નથી. શ્રીભગવાને ભાખ્યા પ્રમાણેના અમોઘ સાધનોનો હિંમત, અદમ્ય ઉત્સાહ અને ધીરજપૂર્વક ઉપયોગ કરી અભ્યાસ અને વૈરાગ્યનું શરણ લેવાથી મન તમારી સમક્ષ હાથ જોડીને ઊભું રહેશે. પણ ત્યારે તમે તેનો અનાદર કે તિરસ્કાર ન કરશો. તેને આદર આપજો. તેનું સન્માન કરજો અને તેને સ્વરૂપ-અનુસંધાનને માર્ગે વાળજો. તમે મનના દાસ બની રહેશો તો કોટિ જન્મે પણ ઉદ્ધાર થવો શક્ય નથી. પણ જો મન તમારું દાસત્વ સ્વીકારે ત્યારે તમે તેને આદર આપી સન્માર્ગે વાળજો.

મનને વિષયાભિમુખથી દિશાપલટ કરી સ્વરૂપાભિમુખ કરવા માટે સત્સંગ જેવું સરળ અને સચોટ બીજું એકેય સાધન નથી. સર્વ સાધારણ સાધક માટે અભ્યાસ અને વૈરાગ્યનો માર્ગ કપરો છે. એટલે વિષયાતીત સંતોના સમાગમના પરિણામે મનના સંકલ્પ વિકલ્પોમાં પ્રપંચ કે વ્યવહારની સ્વાર્થભરી ભાવના ભાગ્યે જ હશે. તેમાં મોહ અને મમતાનો અભાવ હશે. એટલે ધીમે ધીમે મન નિર્મળ બનતું જશે, સંકલ્પ-વિકલ્પ વિનાનું બનશે. સંત સમાગમ સંસૃતિસંહારક છે.

વાસનાના નિસ્તાર અર્થે ભગવત્ સ્મરણ જેમ અમોઘ સાધન છે તેમ સત્સંગ મનને અમન કરવા માટે પણ અમોઘ શસ્ત્ર છે. સત્ + સંગ એટલે યોગી ઇત્યાદિ બ્રહ્મનિષ્ઠ મહાપુરુષનો સંગ.

નારદ ભક્તિસૂત્રમાં પણ કહેવાયું છે કે, “મહાપુરુષનો સંગ દુર્લભ, અગમ્ય અને અમોઘ છે. સંસારમાં સ્વધર્મપરાયણ, સદાચાર, સાધુસ્વભાવ, દૈવી સંપત્તિવાન પુરુષોની પ્રાપ્તિ અતિશય દુર્લભ છે. સદ્ભાગ્યે પૂર્વના પુણ્યનો ઉદય થાય અને ભગવત કૃપા થાય ત્યારે જ એવા સંતનો સમાગમ થાય છે અને તો જ સંસૃતિનો નાશ થાય છે.

(સાક્ષાત્કારની કેડીએ, બીજી આવૃત્તિ, પ્રકરણ ૧) □

**જે જે રીતે, જેવું જેવું આપણે સાંભળ્યું,
વિચાર્યું, વર્ત્યાં, બોલ્યાં, ને જેવી જેવી વૃત્તિ તે
તે પણ આપણી રહી તે તે રીતનું તેવું તેવું
જીવન આપણે નિર્માણ કરી ચૂક્યાં એમ નિશ્ચેત
જાણવું, સમજવું ને માનવું.**

**આ હકીકત સાચી છે. તેમાં કલ્પનાનો
મુદ્દલે અંશ નથી.**

● શ્રીમોટા

પૂજ્ય શ્રીરંગ અવધૂત મહારાજની પાદુકા

પૂજ્ય શ્રીજલારામ બાપા

‘જ્યાં મળે ટુકડો, ત્યાં હરિ દૂકડો’